

Tartalom

KÖNYVHETI KÜLÖNKIADÁS

BALÁZS Attila: Magyarfauszt	3
PATÓCS László: Vezeti a népet	25
HORVÁTH Márk–LOSONCZ Márk–LOVÁSZ Ádám: A valóság visszatérése	49
GEROLD László: Színházi jövés-menés	67

Összeállította: Dancsó Andrea

A szám megjelenését a Szerb Köztársaság Művelődési és Tájékoztatási Minisztériuma, a Tartományi Művelődési, Tömegtájékoztatási és Vallási Közösségi Titkárság, a Magyar Nemzeti Tanács, Újvidék Város Önkormányzata, a Bethlen Gábor Alap, valamint a Nemzeti Kulturális Alap támogatta.

Град Нови Сад

25nka

Nemzeti Kulturális Alap

CIP – A készülő kiadvány katalogizálása

A Matica srpska Könyvtára, Novi Sad

82+3

HÍD : irodalmi, művészeti és társadalomtudományi folyóirat / Főszerkesztő Patócs László. – 1. évf., 1. sz. (1934) – 7. évf., 15. sz. (1940) ; 9. évf., 1. sz. (1945)– . – Újvidék : Forum Könyvkiadó Intézet, 1934–1940 ; 1945–. – 23 cm

Havonta

ISSN 0350–9079

COBISS.SR-ID 8410114

HÍD – irodalmi, művészeti és társadalomtudományi folyóirat. – 2019. május. Kiadja a Forum Könyvkiadó Intézet. Igazgató: Virág Gábor. Szerkesztőség és kiadóhivatal: 21000 Novi Sad, Vojvoda Mišić u. 1., telefon: 021/457-216; a Híd honlapja: www.hid.rs; e-mail: hid@forumliber.rs – A Szerb Köztársaság Tudományügyi és Technológiai Minisztériuma által tudományosnak (M53) minősített folyóirat. – Szerkesztőségi fogadóóra kedden 15-től 16 óráig. – Kéziratokat nem őrzünk meg és nem küldünk vissza. – Előfizethető az Izdavački zavod Forum 840-905668-94-es számlára (broj modela 97, poziv na broj [odobrenje] 16-80250-742131-00-04-820); előfizetésekor kérjük feltüntetni a Híd nevet. – Előfizetési díj belföldön 1500 dinár. Egyes szám ára 150, kettős szám ára 250 dinár. Külföldre és külföldön egy évre 70 EUR – Készült a Magyar Szó Lapkiadó Kft. nyomdájában, Újvidéken. – YU ISSN 0350-9079

MAGY
ARFA
USZT

 FORUM

BALÁZS ATTILA

Balázs Attila új regénye komikus kísértetjárás: három legendásan *ördögös* figura – doktor Faust, a debreceni Hatvani professzor és a zseniális feltaláló, Nikola Tesla – találkozik össze egy mai magyar (ki tudja, hányas számú?) kórteremben. Ezek a mi *fausztjaink* azonban inkább *infaustusok*, azaz kivételes képességeikkel is hányódó, szerencsétlen lelkek a történelmi varietében – mi mások is lehetnének?

(Reményi József Tamás)

10.

Kedves olvasóink, figyelőink, nézőink, hallgatóink! Hölgyek, urak! Vajon megfordult-e eme csaknem szimultán közreadott, illetve közvetített múltkutatásunk-időutazásunk közben, amelyben több szereplő is elmondja a magáét, s nyugodtan belekotyorászhat több szem többet lát alapon a historiába, és amelyben az égben eltűnő nyomok mellett akadnak szép számmal vízbe veszők is (legalábbis virtuálisan), eszükbe jutott-e, hogy például mire képes a só? Amelyik be tud kebelezni – legkevésbé csak kifakítani –, mondjuk, egy egész királyi palástot (legyen akár ógörög, vagy éppenséggel kopt!), ugyanakkor önnön természetének furcsa dialektikája szerint elképesztő őrzőerővel is bír. Hagyjuk picit békén Hatvani professzor úrékat, hadd pihenjenek meg morzsányit az őket is kimerítő állandó figyelemtől, mert higgyék el, nem fog ártani nekik. (Attól még fülelhetnek.) Hagyjuk kicsit magára a mi Szent Koronánkat is, elhantolt-kihantolt és így tovább, de immár biztosságnak örvendő, színek kavalkádjában tobzódó, messzi Észak fényénél is szebben csillámló Magyar Diadémunkat, koronázási jelvényeinket, ezt az egész izgalmas, ugyanakkor nemes, cikcakkos, zezzugos történetet, ezzel együtt maradjunk még egy ideig a szabadságharc témájánál. Ha már picit el is távolodtunk tőle az előző fejezetben, most töltsünk még egy kis időt annak pufókan fénylő holdudvarában, mielőtt visszatérnénk az elferdült kereszt motívumához, hogy attól majd messzire rugaszkodjunk ismét.

Szorgalmas vidéki krónikásunk, Anonymus B. érdekes anyaggal jelentkezett, amelyet egy kis kitérőként ezen a ponton szeretettel önök elé tárunk. Kérjük, fogadják hasonló örömmel szintén időutas (szintén zenész?), rokon lélek tudósítónk önmagát felülmúló igyekezetét. Az övé a szó, *halló-halló!*

Megj. Csak annyit még előtte, hogy lám, ő is hivatkozik mindannyiunk kedvencére, Tóth Bélára, aki nála egyértelműen és úgyszintén doktori titulusnak örvend. Előzeteséből legalábbis ez derült ki. Ami érdekes dolog, mert alapforrásaink szerint T. B. ugyan a pesti egyetemen orvostudományi és természettudományi tanulmányokat folytatott, ám nem szerzett diplomát soha. Aztán valahogy mégis az élére került annak a már említett egyetemi küldöttségnek, amelyet a törökökhöz szalasztottunk egykor. Választ keresnénk erre? Valószínűleg ő beszélt legflottabban törökül úgy, hogy nem is kellett a csibukot férfiatlan zavarában szájának egyik szegletéből a másikba tologatnia.

Ezen a ponton beleszól a dolgokba maga a Tudósító is.

– Üdvözlöm önöket! Kérem szépen, íme hát e szerény munkám, a...

Katona, sóban

Ha elképzelünk egy majdnem egyenes vonalat, amely öszszeköti Újvidéket Odesszával, akkor ennek – durva meghatározás szerint – a közepe táján találjuk Nagyszebent, Nagyszeben közelében pedig Vízaknát, a mai *Ocna Sibiului*, egy városkát, amelynek vízzel megtelt régi bányáiban a lerobbant légutaknak és renitenskedő egyéb szerveknek kedvező sófürdők vannak. Ma már kevesen emlékeznek rá, hogy a csendes, kellemes pihenést ígérő Vízakna környéke egykor elkeseredett küzdelemtől visszhangzott: a magyar szabadságharc legendás, apró termetű, kalapácsujjú lengyel Bem apója itt vívta egyik –

túl sikeresnek éppen nem mondható – csatáját a vérszomjas, súlyos asztmában szenvedő osztrák Puchner hadával. 1849. február 4-én Beméknek nem jól álltak a csillagok, de mint tudjuk, Apóéknak a Maros menti piski hídnál később sikerült újra magukhoz ragadniuk a kezdeményezést, és merészen kihasználva Puchner vízaknai „inhalációs szünetét”, március elején Nagyszebent is elfoglalták. A biztos támaszától megfosztott, légért kapkodó császári vezér kénytelen volt seregével együtt az akkori cári csapatoktól megszállt román fejedelemségbe menekülni.

Hogy ne részletezzem: azt is tudjuk, hogy a végjátékban a szabadságharc tüze kialudt, és magyar földön a Puchnernél sokkalta brutálisabb Haynau rémuralma következett, amikor csak a kivégzőosztagok fegyverei dörögtek, és még a legbátrabb szívekben is nagy sátrat vert a félelem. Aztán azok a pusokák is elhallgattak.

Itt lomhán, zökkenőmentesen fordul a történelem kereke, eltekintve a megakasztására tett egy-két további kísérlettől.

A Nagyszeben és Vízakna között húzódó hosszú, vastag és puha csendet, amelyben még a mára már kihalt vagy átmúltalódott erdélyi pöttyös farkasnak (*Hyaena transsylvaniensis*) is először torkára fagyott a kacaj, aztán meg az is elfáradt rettegni, szóval ezt a halotti csendet egészen másféle lövöldözés törte meg a század vége felé.

A krónika feljegyezte, hogy 1890. július 3-án rettenetes felhőszakadás és jégeső látogatta meg déli irányból Vízaknát. Akkora, amelyhez foghatóra a legidősebb vízaknaiak sem emlékeztek. Döngött, csattogott minden. A fülsiketítő zajt csak fokozta, hogy egy osztrák származású felfedező-kalandor – a dolog éppen úgy esett – itt próbálhatta ki híres, görbe csövű viharágyúit a tornyosuló fellegek eloszlatására. Tette ezt Mária Terézia akkor még érvényben lévő tilalma ellenére, amelyet Mária Terézia a boszorkánymesék tarthatatlanságára és

az eljárás eredménytelenségére hivatkozva hozott volt még a tizennyolcadik század közepén. Ám meddőnek bizonyult ennek a „törvénytelen embernek” minden, elvégre jóhiszemű igyekezete. Hiába lődözött elébb szentelt viaszból készült labdacsokat az égboltra, aztán meg valódi, propellerszerű éles lövedékeket, a küldemény vagy nem jutott el a felhők magasságáig, vagy ha még odajutott is, nem idézett elő változást a felhők állapotában. Mert hát tudvalévő, hogy a villám például nagyobb galibát okoz, mint az ágyú, mégsem akadályozza meg a jégeső képződését.

Mi sem találóbb itt, mint arra gondolni, hogy végtére is a legnagyobb ütközetek ezernyi dörgő ágyúja sem módosítja az időjárást. Bár az is igaz, hogy eddig még senki nem hagyta abba a harcot, s kezdett – akárha egységes vezényszóra – egyszerre a menny boltozatára tüzelni.

Szó, ami szó, a kísérlet nem vált be. Ellenben talán hozzájárult ahhoz a káprázatos jelenséghez, amely amolyan sátáni glóriaként fénylett föl az égen, és amelynek közepén a bámsz vízaknaiak elképedt szeme láttára – évtizedekkel a szabadságharc bukása után, néhányukat örökre elvakítva – megjelentek az apokalipszis lovasai.

Abban a pillanatban elhallgatott minden, és fél kukoricacsó lemorzsolásának idejéig nem hallatszott semmi, de látszott: ugyancsak minden! Az első lovas lengő fehér csődörön lovagolt, kezében íj, fején korona. Ő a Hódítás lovasa. A második vérvörös kancán érkezett, sötét páncélban, baljában hatalmas kardot forgatott kihívóan. Ő a Háború lovasa. A harmadik fekete paripán ült, kezében üres mérleget himbált. Ő az Éhínség lovasa. A negyedik színeváltó ménen vágatott, és olyan sovány volt, mint egy csontváz. El lehetett képzelni csontjainak zörgését. Márpedig ő volt a Halál lovasa. (Koponyáján csuklya, dögvész a lehelete...) Az egész hajmeresztően fenséges és egyben alpári jelenetet – amolyan söprögetőként –

maga a Pokol zárta. Itt – az egyetemes villódzásban, kénköves bűzben – Kossuth Lajos szabadságos fővezér kétségbeesett sikolyával vége lett a nem e földi látványnak. Úgyhogy a szemtanúknak nem maradt más hátra, mint keresztet vetni és a talajra borulni. Közöttük egy Szász Géza nevű, szorgosságáról nem éppen híres, negyven év körüli szikár agglegénynek is, aki valószínűleg ott hibbant meg, hogy később remeteségbe vonuljon a Hargitára, ahol hosszú évek során jegyezte papírra *Vízaknai Szt. Géza jelenései* munkacímmel a maga látomásait a világ végének eljövételéről.

Géza életműve ugyan túlélte az első világháborút, ám végképp elveszett a második világégésben. Csak a címe maradt meg, az is Géza tiszta hegyi levegő által pergamenné száradt, közszemlére tett homlokára írva, ahonnan nem kopott le soha. És akkor már itt is vagyunk annál a motívumnál, amely mintegy dialektikusan megelőlegezi azt a furcsa valamit, ami később a vízaknai csodaként járta be a világot széltébe-hosszába, nagy vihart kavarva a korabeli Egyesült Államok tudományos köreibben is, a gyakorta emlegetett Benjamin Franklin villámhárítójának jókora őshazájában. Talán csak azért, hogy mára – a mindenféle további fertelmes kataklizma korában – csaknem egészében elfelejtődjön.

Tehát ott tartottunk, hogy Vízakna városát – miképp azt dr. Tóth Bélánál is olvashatjuk furcsa eseményeket egybegyűjtő, érdekesítő könyvében, netán épp egy lustálkodó vízaknai nyaralás kellős közepén mindenkinek figyelmébe ajánlva innen is –, ott tartottunk hát, hogy Vízaknát 1890. július 3-án rettenetes felhőszakadás és jégeső lepte meg. Márpedig volt ott a közelben egy talán a mai nap, a Krisztus utáni kétezres években is létező, Ekhó-akna nevű, akkor már rég elhagyott sóbánya, amelyről az a hír járta, hogy – miképp kagylóból a tenger morajlása – belőle a vízaknai ütközet halálhörgései jönnek vissza. Nos, ebből az Ekhó-aknából, amelyet még 1824-

ben elárasztott a víz, említett napon földalatti dörgés, forrás hallatszott, majd mintegy tizenöt méter magas, kéve alakú, zubogó-sistergő folyadékoszlop lövellt ki, amely messze fecskendezte undorító habját. Az ár tetején a bánya támogatására használt deszkák, gerendák táncoltak, közöttük pedig emberi hullák.

– Félelmetes és nagyszerű volt ez az apokaliptikus látvány – véli könyvében dr. Tóth.

Másnap, mikor a vihar elült, vakmerő férfiak – nagy veszedelem és fáradozás között – ötvenöt ép testet húztak ki a hatalmas pocsolóból, gyűjtöttek egybe annak peremén. Két nap múlva meg egy ötvenhatodikát is horogra akasztottak. Az ötvenöt halotton látható vágott, szúrt és lőtt sebek kétség nélkül arra vallottak, hogy ama honvédek maradványaival van itt cseppet sem kellemes dolog, akik a szabadságharcban, 1849. február 4-én Vízaknánál elesetek, és akiket a következő nap bedobáltak az Ekhóba. Még nagyobb lett a csodálkozás, amikor az ötvenhatodik holttestben teljes bizonyossággal felismerték Kolla Mátyás „nagytermészetű” szebeni koldusbíró, aki azelőtt három esztendővel öngyilkosságot követett el a szóban forgó aknába ugorva, mert szerelmes lett egy cigány lányba, aki féltékenységből lósörényszálat hurkolt Kolla Mátyás veszejeire, míg az nyálát csorgatva aludt, úgyhogy reggelre ellilult és használhatatlanná vált – minden nő irányába – Kolla Mátyás férfiassága.

E fantasztikus hír hallatára az emberek ezrével sereglettek oda – ki gyalog, ki kocsin, ki vasúton – saját szemükkel győződni meg a hihetetlen dologról. A csoda igaznak bizonyult: a kéregetők megregulálásával egykor megbízott Mátyás koldusbíróra szinte mindenki ráismert. Vagy legalábbis ráismerni vél.

Ami azt a kérdést illeti, hogy a többi ötvenöt holttest csakhogy az 1849-ben elesett honvédeké volt-e, nincsen helye a kételkedésnek. Még élő szemtanúk egyhangúlag vallották dr.

Tóth előtt, hogy Bem tábornok, miután a császári csapatok 1849. február 4-én legyőzték, több mint háromszáz halottat hagyott hátra a csatatéren, s e halottakat február 5-én meztele-nül az Ekhó-aknába hányták a tisztogatók, mert a farkasordító hidegben keményre fagyott földbe lehetetlenség volt sírt ásni. A Benedek-krónikában (szerzője bizonyos Benedek Antal, akiről a kevésnél is kevesebbet tudunk) a historikus így ír he-gyes lúdtollával: „*Mikor 1849-ben Bem tábornokot a császáriak Puchner vezérlete alatt megrohanták és Vízakna mellett legyőz-ték, a csatatéren maradt, mintegy háromszáz halottat az akkori inspektor, Szász János [Vízaknai Szt. Géza nagyapja – dr. T. B. megjegyzése!] parancsára, ebbe a bányába dobálták.*” Kétségte-len tehát, bólint Tóth doktor, hogy az aknából kikerült ötvenöt hulla ama katonáké közül való, akik 1849. február 4-én hősi halált haltak Magyarország szabadságáért. Az ötvenhatodik holttesten ing volt, s mivel még szemöldöke, bajusza és rész-ben a haja is megmaradt, teljes bizonyossággal fel lehetett benne ismerni Kolla Mátyást, az öngyilkos koldusbíró.

A tetemek boncolását bizonyos dr. König Henrik Aurelius végezte, egy halk szavú, pedáns ember. Igen nagy tudományos érdekességű jegyzőkönyvéből dr. Tóth magyar múmiaszakér-tő a továbbiakban közli mindazt, ami szerinte a nem-doktor közönséget is illetheti. Eszerint – aki nem bírja, fordítsa el a fejét! – a holttestek a szöveteknek sós vízzel való átívódása és a belsőjükben történt sókristály-lerakódás révén feltűnően ne-hezek voltak. A halottas merevség – leszámítva Kolla Mátyás hímtagjának a halálban valamitől visszatért, dacosan ágasko-dó, erősen jobbra ferdülő megkeményedését – csekély; semmi rothadás, a szaguk olyan, mint a régi, besózott húsé. Fel voltak duzzadva, és igen hasonlítottak az anatómiai célokra sokáig borszeszben tartott tetemekhez. A bőr hamuszínű, kemény tapintású, sima, csak a talpon és a tenyéren ráncos – miképp hosszú fürdés után. A honvédekről minden haj és szőrzet el-

tűnt, még egy pihe se maradt sehol. Az ajak, a száj, a szemhéj nyálkahártyája halovány és finom.

Valamennyi szem kicsurgott – Kolláét kivéve –, még hozzá úgy, hogy az üvegtestnek és a lencsének nyomát sem lehetett találni (ún. *sószem*). A fül kagylóját, nyílását, valamint az orrlyukakat finom művű, tű alakú sókristályok lepték be. A köröm részint sima, fehér, részint erősen tapadó, igen vékony, sárgás réteggel fedett, mely réteg alatt meg lehet látni még a köröm feketéjét is. Miután a halottak huzamosabb ideig heverték a levegőn, és a víz elpárolgott, bőrük olyan lett az apró sókristályoktól, mintha cukorral lettek volna behintve. A mélységbe vetéskor történt zúzódásokon kívül valamennyi testen látszottak a kardvágások, a háromszögű szuronydöfések és a lövések.

Egy tetemen követni lehetett az egész lövéscsatornát, mely a jobb bordaívától a májon át, a bal tüdőkaréj alatt, kissé ferdén fölfelé az alsó lapockaizomig terjedt.

Doktor König azt írja, hogy amikor kiköszörült késével végighasította ezeket a sókristályokkal teli testeket, nyikorgást hallott és olyasmit érzett, mintha szalonnabőrt vágna. A mellkas, a hasüreg, a szív, a belek, az ízületek telis-tele a sónak kisebb-nagyobb, kocka alakú kristályaival. A vizsgálódót az lepte meg a legjobban, hogy minden olyan frissnek látszott, mintha tegnapi halottakkal volna dolga. Semmi belső rész nem volt, amelyet ne járt volna át a megkristályosodott só. Még a kiütött, kifújt csontvelőben is bőven mutatkoztak az apró sótáblácskák.

Dr. König Henrik Aurelius aztán a Tihamér nevű, kivénhedt baknyulán és számos más alanyon, alannyal, az idő metafizikai felgyorsításával végzett kísérlet segédelmével győződött meg arról, hogy az Ekhó-akna vize a legkitűnőbb konzerváló folyadék – a laboratóriumban is! Testek, testrészek változatlanul maradnak meg benne, ugyanakkor a sűrű sóoldatban minden

elrohad (ahogy egy sonkapácolás alkalmával azt e sorok írójaja, közvetítője is megtapasztalta egy újabb század jobb sorsra érdemes évében). – Mindez arra vall, hogy a honvédek testi épen maradásának oka nem csupán az akna vizében levő igen sok klór-nátrium-, hanem a víz kénsavas mész-, jód-nátrium-, klór-magnézium-, klór-kálium-, klór-kalcium-tartalma is. Az Ekhó-akna vizének sója tehát alkalmasint azonos a Thököly-sóéval, mely Európának, sőt talán az egész világnak leg-erősebb jódos és más összetevős, megőrző erejű sója.

Dr. König Henrik Aurelius a vízaknai tünetmény révén megdöltnek ítéli azt a régi fiziológiai tételt, hogy a bőr nem bocsátja át a testet körülvevő folyadékot. Mert igenis!

Hát ez lenne a katona, sóban.

Dr. Tóth Béla itt berekeszti szavát.

Más forrásokból derül ki, hogy a vízaknai honvédeket a végén, persze, megérdemelt örök nyugovóra helyezték, Kolla Mátyás koldusbíróval együtt. Ám ez utóbbit egy éjszaka kiásták a vándorcigányok, és magukkal vitték. Hogy milyen kalandos utóélet során, pontosan nem tudni, de tény, hogy Kolla Mátyás e kerek világnak valószínűleg egyetlen embere, aki halála után járta be az Egyesült Államokat. Mert Kolla Mátyás múmiáját a koldusbíró posztumusz karrierjének feltételezhető budapesti szakasza után valahogy kicsempészték oda – netán elegánsan elkanyarodva az Újvidékkal szembeni Pétervárad ágyúi előtt a Dunán, útban a Fekete-tenger felé, Odesszából pedig irány Amerika! –, ahol aztán vándormutatványosok hurcolták körbe az élő tizenkét mellű nővel, a hatvanfogú hermafroditával és a hátán pörgethető hatfejű teknőssel együtt. Míg Utah szövetségi államban egy James Kinsella nevű tagbaszakadt seriff – az erősen vallásos érzületű, megbotránkozott felesége meg a saját bigottsága hatására – le nem állította az „ízléstelenséget”. El nem kobozta Kolla Mátyás koldusbíró földi maradványait, és át nem adta Salt Lake City Múmiatani Intézetének.

Aztán innen – hosszabb vizsgálatok után – valószínűleg kiszuperálták Kolla Mátyást, mert e sorok körmölője még látta őt 1979. szeptember 13-án San Franciscóban, a Fisherman's Wharf vízparti turisztikai negyedben, úgymond visszacsatoltan a *show business*be. Kolla Mátyás egy üveg szarkofágban feküdt valamelyik kínai uralkodó középső ujjának meg egy eredeti emberi szőrzettel borított, hamisítatlan emberi fogakkal ellátott japán szobornak a szomszédságában. Alatta réztábla hirdette, hogy ő meg nem más, mint *Mathias Colla*, a híres transzilván vámpírok egyike. Vámpírlátvány öt dollárért. És mechanikus denevérek húztak el az elszörnnyedt látogató feje felett, az említett összegbe kalkuláltak. De ez még nem minden. Kolla Mátyás időnként felsóhajtott, s mondott valamit: románul.

Vízaknai Szt. Géza pedig ezt jövendölte magyarul:

– Ha majd még legalább kétszáz vak honvéd felkel sírjából, és a halott koldusbíró is lábra kap, akkor majd a világ elveszik a könyvek ítéletnapj tengerében, melyben a folyóvizek is feloldódnak.

– Mit mondhatott az a Kolla románul? – elmélkedik dr. Faust.

– Valami olyasmit, feltételezem – mondja Hatvani doktor –, ami magyar kiejtéssel így hangzik: *mulcumeszk*.

– Az meg mi?

– Olyan köszönőmféle.

– Azt hitte szegény feje, hogy Romániában van? Nahát. Viszont ismeri azt a viccet?

– Melyiket?

– Amikó az öreg székely aszongya az asszonyának, hogy olyan szép álma vót, az meg kérdi, hogy mi vót az? Ösméri?

– Nem.

– Há', aszongya, hogy álmodta, hogy Bukarestben járt. Mire az asszony, hogy abba' mög mi vót olyan szép? No mi?

– Dunsztom sincs, ahogy maga mondaná.

– Hogy útlevel kőt hozzá, hi, hi, hi!

Faust doktor nyerítve nevet. Pont úgy, tényleg, ahogy szokott, könyökével oldalba böki dr. Hatvanit, aki erre megszólal.

– Valahogy mégsem szeretem az irredenta vicceket.

– Nem is csípi, nem komálja, mi a baja, ki nem állja? No mi a nehézség velük?

– Több kár származik belőlük, mint haszon.

– Hát abból meg – a nótázásra gondolok, ugye –, hogy például: Kalász, kalász, árva magyar kalász... Meg az, hogy Késmárk felől süvít a szél...

– ...hogya a magyaroknak keserű a kenyér? Több öröm, mint öröm.

– No látja, az ördög is így van valahogy a saját veszteségeivel. Ha jól összeszámolja őket.

– És akkor szomorú?

– Amennyire csak ő bír ezen a világon. Ebben világ bajnok. Pokoli blues.

– Nincs ocsmányabb látvány a föld színén, mint egy ördög, ha meghasonlott.

– Goethe szavaira Katona József ragyogó gondolatával tudok válaszolni: ...amíg sírnak az ördögök, addig talán az emberiség örülhet.

Dr. Hatvani rögtön lecsap erre.

– Azért nem áll olyan rosszul Lucifer szénája, nem?

– Ahogy vesszük, édes Pistukám...

– Cccc...

– ...ahogy vesszük. Ez is ambíció kérdése. Meg hiába vigyáz rá, az ő szénája is csak Csáki szalmája. És ne féljen, nem keverem a dolgokat. Egyébiránt nem csupán hangulatból húzza, húzatja-vonhatja. Még a Sátán sem, aki végzettségére nézve egyébként építész.

– Építész? Megint csak azt mondhatom, hogy jó pap holtig tanul. Ellenben ami a mulatozást illeti: tarthatna egy kicsit hosszabb szüneteket is a nagy dajdajozásban.

- Világos, de ki szereti, ha kiesik a ritmusból a banda?
- Ezt is megértem. A megértés az átkom.
- A szellem embereként ez csak az egyik nyűgje, arany madárkám.
- Akkor jó éjt, kedves brúderem, Johann!
- Nem is mondom, ki vigyázza álmod, édes Pistukám. A cse’bogár koppan, derekunk roppan. De miféle jó éjt éppen? Munkára fel! Néha az az érzésem, te mégse vagy tudós emberek közé való.
- Pályát tévesztettem?
- Néha az a filingem, angyalkám. Szent embernek jobb lennél. Túl puha a dobbantyúd. Márpedig úgy van, hogy aki dudás akar lenni, pokolra kell annak menni. Több és jobb citátummal alá se lehet támasztani ezeket. Legalábbis a magyar poézisból, nem?
- Túl puha a mim? No ezt is majd megvizsgáljuk.
- Dr. Faust selypít, és a szemét forgatja újfent.
- Ó, csak ne a nővérkénk előtt. – Elkomolyodik. – Analizáljuk majd. *No doubt*. Újlatinul mondom. Túl sok a herc-smerced. És akkor most hagyjuk. Mert ki túl sokat bizonyít...
- ...semmit se bizonyít.
- *Qui nimium probat, nihil probat* – nyit be a nővér.
- A két férfi meglepetten arrafelé kapja fejét, pedig már rég megszokhatták ezeket a hirtelen nővéri belépőket.
- Ágn... – nyel egyet dr. Faust.
- Dr. Hatvani:
- Crescencia, maga még mindig itt? Vagy megint itt? Elveszítettem a fonalat.
- Akkora csoda? – vágja rá a nővér. – Hisz imádok hallgatózni. És párdudlépteim vannak. És ahogy Pál apostol tanácsolja, együtt örülök az örülőkkal, s együtt sírok a sírókkal. De ehhez tudnom kell, mi van. Nemde?

– Nem vitás – ismeri el dr. Faust. – Palikánk még nem mondott rosszat. Ha vette, ha ötolte, vagy csak a szájába adták. Nem mondott sok fals dolgot.

Dr. Hatvani:

– Miként az önök von Paulus-Pubikája se. Háborúk arkan-gyala.

– Pálfordulása előtt, vagy annak utána?

Ebben a pillanatban hatalmas csattanás, iszonyatos csöröm-pölés. A nővér felkiált. – Istenem, lőttek!

Dr. Faust kinéz a folyosóra.

– A huzat bevágta az ablakot – jelenti tüstént. – Még a keret is elrepedt.

– A Gonosz Lélek akarata teljesült – bólint Crescencia nővér.

– Vagy éppen az Úré, ki mögötte toporog rogyant térdekkel, hogy fönt ki ne látsszék – fordul vissza dr. Faust.

– Szóval, elismeri az Úr nagyságát – így dr. Hatvani.

– Miért, mikor nem ismertem el?

Crescencia a homlokát ráncolja. – Az lehet igazából a baj – vélekedik –, hogy valamelyikünk nem mondta végig szívvel-lélelkel az imát.

– Vagy csak halkan tette – tűnődik dr. Faust –, márpedig a mi Urunk se mai gyerek ott a fellegekben. Az ő hallása sem a régi. Főleg amikor a hordókat görgetik körötte. Motyogónak egyébként se érti a szavát senki.

Dr. Hatvani töprengőn:

– Esetleg az van, tényleg, hogy valamelyikünk rejtett vágya okozta a galibát.

– Tanár úr, kérem, kíméljen meg bennünket a filléres lélek-kurkászástól. Könyörgök. Az asszisztens hol maradt?

– Nem ér rá – mondja Crescencia. – Szül valahol. Valószínűleg otthon, dúlája segíti. Ma én vagyok itt az asszisztens.

Dr. Hatvani:

– Hát az aneszteziológus? Ő is szül?

A nővér rezzenéstelen arccal:

– Inkább az lehet, hogy elnyomta az álom valamelyik sarokban.

Dr. Faust:

– Tudom, abban a kis kutricában a partvisok között szokott aludni. Onnan jön a horkolás.

– Így igaz – bólint rá Crescencia.

– Megint belötte magát. Akkor tényleg a Miatyánk erős asszisztenciájára szorulunk ma is – állapítja meg Faust gúnyosan. – De most egyáltalában mi van: estefele vagy hajnal?

Dr. Hatvani nagyot ásít, méghozzá akkorát, hogy ha most meglegyintené hátulról, kifordulna a feje. – Én sem voltam nyomon az imént. Kicsit kiestem a ritmusból.

– Csitt! – dr. Faust fülel. – Hajnal van – állapítja meg. – A stiglicék már ébredenek. Borzolják a kis tollaikat. Még olyan picinyke kis gombóckák, de már készül a dal.

Nővér áhítattal:

– Mindig újrakezdődik az élet.

Mentőautó közeledő szirénahangja, Hatvani doktor a nővérhez fordul, sóhajt. – Úgy sejtem, szabad ágyra lesz szükség.

Dr. Faust:

– Vagy üres ládára – súgja gonosz vigyorral, közben mintegy kinéz a közönség felé. – De ne szólj szám, nem fáj fejem! Enkább harapjam el az hosszú, veres, lefetyelő nyelvem.

Dr. Faust düledt szemekkel lefetyel, a nővér megbotránkozva nézi.

11.

Azt is mondják hitehagyott szájak, meséli most, mintegy átvéve a stafétát dr. Hatvani, hogy azért ferde a Szent Korona keresztje, mert beléje csapott a villám.

– Arra gondoltak, hogy a mennykő, nem? – mondja dr. Faust. – Úgy jobban hangzik. Belecsapott a metafizikus hokedlibe, az meg...

Erre megszólal újfent a rádió, ismerős szignál.

– Csitt, hagyjuk a hülyeségeket, figyeljük most inkább az adást – inti le hirtelen Hatvani professzor. – Nekünk szól. Jó fejek készítik, majd utána kommentáljuk. Okos egy valami.

Dr. Faust képtelen befogni a száját.

– Műsornak végül is műsor, ha jobban odafigyelünk, és ha kellőképp felerősítjük... magunkban a jóhiszeműséget, még értjük is. De hogy okos? Meg honnan jön pontosan? Ördögtől való dolog ez is. Szól a rádió... la, la, la... radio gugu, radio blabla.

Ujjait mozgó csórré formálva a szája elé emeli.

– Freddie Mercury énekel.

MVEZ-NŐ: Üdvözlöm önöket... jól tetszenek lenni? (*Recegség hosszan*) Egyes vélemények tehát erről szólnak. Koronánk szerintük – nemcsak a keresztjével, de egész tömegével – veszi a jeleket az égből, továbbá kommunikálni tud. Képes visszaszólni, mérlegelni és végeredményben cselekedni.

MVEZ-FÉRFI: Adóvevő.

MVEZ-NŐ: Pontosán. Ezzel magyarázható az a jelenség, hogy nemegyszer, amikor méltatlan fejre került, valósággal sokkolta az illetőt. És ezzel magyarázható az is, hogy a mi kalapos királyunk, ez a már-már betegesen gyanakvó osztrák férfiú, a titokban nagy terveket szövögető Habsburg-ármány,

II. József, aki inkább az orosz cárral süvegelt, miért nem akarta a fejére húzni. És miből álltak eme földrengető tervek?

MVEZ-FÉRFI: Elsősorban abból, hogy ők ketten egy új bizánci birodalmat hoznak majd létre.

MVEZ-NŐ: Remek válasz, Endrém.

MVEZ-FÉRFI: Csókollak, Juditkám.

– Ez lett volna a nagy plánum? – csodálkozik dr. Faust. – Azt a *hepci-dencijüket!*

– Ezt még nem hallottam, ezt a hepcit... – állapítja meg dr. Hatvani.

– Én sem – így dr. Faust.

MVEZ-NŐ: II. József ugyan e szövetségben a Monarchia menekvését látta, mindazonáltal nem magyarázza tettét, miért próbálta, amíg nála volt, tönkretenni a sajátos magyar jelképrendszerével együtt primán funkcionáló koronánkat. Miért érzett iránta ily heves gyűlöletet, miért próbálta rajta kiélni összes ferde hajlamát? (*Drámai zene kíséretében mondja tovább*) Mert összeférhetetlen népség vagyunk? Nem hívnék az általa körvonalazott fejlődésben az útjában voltunk? Minden rációja ellenére valószínűleg bízott a mágiában, miszerint ha kárt tesz a koronánkban, azzal árt az egész magyar népnek. Átprogramozási kísérlete szerencsére nem sikerült. Nagy kárt tett ugyan, de nem helyrehozhatatlant. A magyar korona továbbra is működőképes, él, lelke van! De pártatlanoknak kell maradnunk, miközben minden véleménynek hangot adunk.

MVEZ-FÉRFI: Így természetesen azokénak is, akik azt vallják, mindig is létezett egy őskeresztény magyar királyság a Kaukázustól délre. Annak területe maga a Kárpát-medence, amelyre koronánk fennhatósága kiterjed, mint egy isteni védőernyő, lámpaernyő, úgy feszül az egész terület fölé.

MVEZ-NŐ: Legalább tízezer éves. Mert mi, magyarok, itt vagyunk, mindenkinél előbb az úgynevezett Aranykor óta. Előtte az Özönvíznek, ami ugyan nagy bajt hozott ránk, de túléltek a zubogó áradást.

(Zene felerősödik, crescendo, fokozatosan elhalkul. A műsor-nak vége.)

– Értem – mondja dr. Faust –, a többiek később jöttek e világra. Szegény megkésett, árva nemzedékek. Elveszett emberek.

Dr. Hatvani a hajába túr.

– Hm.

– Hümmögni lehet.

– Persze – hangzik dr. Hatvani részéről a replika –, én ettől függetlenül hiszek a magyarok Istenében. Meg a Szent Bibliában.

Dr. Faust kajánul mosolyog.

– Isten magyar meg Krisztus is az, nem beszélve a Szentlélekről. Ez három Főmagyar egyben. Hát a Sátán?

– Sátán ördög. Isten isten!

– Isten-isten? Maga koccintani akar...? Mert ez definíciónak gyengécske. Maga a saját farkába harapó kígyó. Huhú! Nem tanult logikát?

Dr. Hatvani utóbbi célzást elereszti a füle mellett.

– Istent szükségtelen definiálni – állapítja meg.

Dr. Faust igazít a pecsétgyűrűjén, megszemléli a művet, majd így szól:

– Persze, persze... szíve joga merevül hinni abban, amiben akar. De hisz abban is, hogy minden rossz újabban egy világ-méretű szabadkőműves összeesküvés eredménye?

– Maradék-talanul nem – válaszolja dr. Hatvani –, bár van benne valami, kedves kolléga. Amennyit tudok róla, a szabad-

kőművesek annyira szabadoknak érzik magukat, hogy elvakultságukban erősen megkérdőjelezzik a Bibliát, hovatovább Krisztus urunk szent és örök jóságát.

Dr. Faust fitymálón legyint.

– Eh... erősen lebutított kép róluk. No de mindegy. Azért ment vissza anno Debrecenbe, hogy egyszer ott önnek szobrot állítsanak?

– Isten mentse meg az embert attól, drága Johann, hogy a saját szobrát nézegesse, akár a saját kőművesei között otthon. Gyilkos dolog, az embernek rombolni támad kedve. Egyébként, ahogy a Pink Floyd együttes is éneklé majd: csupán egy újabb téglavagyunk a falban. Szobor ide, szobor oda. De mit jelentenek ők is ezer év múlva?

– A Pink Floyd? Vélhetően semmit.

– Mindenesetre se többet, se kevesebbet, mint mi. Egyébként az az igazság, akkora honvágyam volt, hogy a gerincem nem tudta tovább cipelni a förtelmes terhet. Ezért vállaltam inkább az egymásnak keresztbetevős, egymásra mutogatós és köpködős, kondér paradicsomként fortyogó, rotyogó, irigységtől dagadozó, fehér falra fröcsögő... mi még...?

Dr. Hatvani mély levegőt vesz, folytatja:

– ...honi poklot, mert sejthető volt, hogy itt az vár rám. Előbb-utóbb az lesz belőle, mert a legnagyobb úr az irigység. De maga ezt is jól tudja.

– Én nem tudok semmit – vágja rá dr. Faust. – Tanulni igyekszem. Deák vagyok, aki sosem jut el a valódi felismerésig. Akár ha ezer évet kap is még grátisz, kurta az élet. Nincs egy ilyesfajta érzése?

– Néha igen.

Dr. Faust gondolkodik, majd kérdésre nyitja száját.

– Pink Floyd? Olyan remek magyar együtteseik vannak. Egyike hallja-érzi a másikat, eléggé ritka dolog. Ott az örök Demjén Rózsi, valahogy így, hogy *jöjj vissza, vándor*. Vándor?

Tiszta Vogelweide. Bartók csillagánál biztos tünékenyebb, de nagyon bírom.

– Bartók a negyvenegy-harminckettes bolygó. Tudja?

– A mikrokozmoszban?

– A makróban, kolléga! – nevet fel dr. Hatvani.

Megőrizvén nyugalját így dr. Faust:

– Csak vicceltem. Jobban tudom magánál. Mérget vehet rá.

A világ legnagyobb magyar muzsikáló planétája. Bolygó Hungaricus. Crescenciánk, vajh, mit tudhat róla? Asperger-kórját is ismeri?

Patócs László
**Vezeti
a népet**

Vezeti a népet Patócs László kisregényének címe, és aki a zaklatottan kattogó mondatok ritmusára bízva magát, azt csakugyan idővesztés nélkül bevezeti a megvezettség labirintusába. Odabent az általános bizonytalanság az egyedüli biztosnak mondható fogódzó, a főhóst hol így hívják, hol úgy, az antihősnőt szintúgy, a tér-idő koordináták cseppfolyósabbak, mint azt egy Dalí-festmény sejtetni tudná, és a többség jó-hiszeműen életnek véli a rá osztott marionett-szerepet – a kisregénynek pedig mindeközben, meggyőződésem, nem ambíciója tisztázni az egyre gyülemelő félreértéseket. A vékonyan csordogáló cselekményszál inkább csak apropójául szolgál a dús mondatokban laterálisan rétegzett megfigyelések halmozásának, amelyekből egy elragadtatottságra hajlamos urbanus lézengő belvilágának kakofón szólamoktól sem mentes szimfóniája bontakozik ki a kisregény első ötven oldalán. Mintha egy képernyők pulzálásától elgyötört, vizuális és virtuális hazugságoktól telített szem süvítene végig a városon, akár az éjszakába vaktában kilőtt golyó, különösen az említett első ötven oldalon, de a későbbiekben tempót váltó, helyenként akciófilmese, máskor kémdrámákat idéző zsánerelemekbe torkolló szöveget is ennek a sodrása tartja meg medrében. Legnagyobb erőssége Patócs László szövegének tehát, ahogyan az egzaltált tempót ötvözi a mikromegfigyelésekkel, s ugyanez a nyelvezet a kisregény második felére gyérül, lanyhul, azért továbbra is *Vezeti a népet*.

(Bakos Petra)

I.

„Az a megváltás, amelyet Jézus hirdetett, mint annak a ténynek az egyszerű leszögezése, hogy Isten valóban kormányozza a világot; hogy hogyan, azt Jézus nem mondta meg. Aki hisz ebben a tényben, az mindig és mindenütt egy jó és igazságos világban él, tekintet nélkül arra, hogy külsőleg hogy megy a sora. Aki nem hisz ebben a tényben, az boldogtalan, bármily remekül mennek az üzletei.”

Marx meghalt, pillanatok alatt távozott belőle a Szeretet Istene, sosem hallottam panaszkodni, nála a szűkülés egészen mást jelentett, biztosan fájdalom nélkül ment el, utólag szeretném ezt hinni, de akkor még a makadámúton kocogtam, körülölelt az éjszaka szótári alakja, fejben listáztam a szaporodó feliratokat, kívülről fújtam az összeset, majdnem álomba ringatott a fölösleges tudás, nem éreztem a bajt, buzgón követtem a katedrális oldalára festett utasítást, ég felé fordított szemmel énekeltem, mire hazatértem, ő már a ravatalon feküdt, halotti pózba merevedett az Atya sűrű szakállá, megérintett a látvány, a vállamat nyomta a pusztulás lehelete, észrevétlenül fogott körbe, nem ocsúdtam fel, képtelen voltam figyelni a részletekre, de aludni már nem tudtam és nem is akartam, Marx kísérleti alanyává váltam, ő fekvé is magasra emelte a lécet, koponyámon éreztem jobbjának hidegét, a dicsőülés előtti test rajtam gyakorolta a kézrátételt,

a levegő szinte forrt az udvaron, András, felettébb szokatlan módon, csendben figyelte a ravatalt, nem értette a magas-tos domb szerepét, bambán bámult át a kerítés résein, sose látott még ehhez foghatót, az arcán lefolyó izzadság sem tett jót neki, Marx üres szeme könnybe lábadt, szavak nélkül is babuskájának nevezett, a némaság remegett a gyengédség-től, a Fiú szent szívét csordultig töltötte a szomorúság, öt nappal és hat éjjel ültem a halálba fáradt test mellett, forró viasz terítette be az udvart, a fenyőfa kerítésen lángra kapott a gyanta, röpke perceknek tűnt a várakozás, valójában hosszú évek peregtek le, azután az unalomig ismert központba sétáltam, magára hagytam a Fiú szent szívét, a Szeretet Iste-nét és az Atya szakállát, indulás előtt Marx felemelte a fejét, rám nézett, mellkasából víz és bor áradt a gyászpadra, sosem volt még ennyire közel hozzám, a ravatal egyik sarka meg-repedt, a kapuból jól láttam a fellobbanó testet, vakítottak a nyughatatlan lángok, fényüktől a kövek is megdicsőültek, a tűz is lehet kínzóeszköz vagy örömforrás, és szinte mindegy, benne áll-e az ember vagy csak mellette, az égett hús sza-ga a központig kísért, másnap sem tudtam szabadulni tőle, a folyóparton is körbelengett, nem én földeltem el, és nem szeretném tudni, hol nyugszik, újabb hasztalan tudás volna ez is, elfojtaná a lényeket, a szorongás bizonytalanná tesz, a dogmák a mennyek villámaival fenyegetik a langyosokat, túl sok lenne a világosságból, összezúzná az éjszaka fátylait, tükörsima és habkönnyű élvezetre vágytam, sosem voltam ennyire biztos benne, hogy Andrej Brozovičnak hívnak, és végre nem zavart, hogy mindenki Ladislavnak szólít, aki nem tudja, hogy a névtelenségből erényt lehet kovácsolni, és hogy a nevek minden szempontból feleslegesek.

Aznap éjjel hallottam ismét a valódi nevemet, előtte a színház melletti pékség eladónője rendőrt hívott a kórházból szabaduló albán emberre, talán kiengedték, talán ki-dobták, a szeme körül ökölnyom éktelenkedett, mindenki láthatta, csak az albán nem, emlékszem, Halilként mutatkozott be, bizonyos dolgokat mégiscsak jó megjegyezni, az ő nevét sosem felejttem el, a hasznos tudás az utcán láncolt magához, meg is ölelt volna, ha hagyom, inkább finoman ar- rébb taszítottam, hajszálnyi késéssel értettem meg a szavait, percről percre idegesebben magyarázta, hogy már egy hete nem evett semmit, az ápolók minden éjjel megrugdosták, pontos ütésekkel szabták át az arcbőr ráncait, belefájdultak a kézfejeik dagadó erei, a tekintetéből láttam, azokat az ereket semelyik mester sem tudta volna szebbre faragni, parazsat nyomtak el az állkapcsán, a hófehér csont Sámson kezében igazi fegyver lehetett, most mély foltok teszik utánozhatatlanná, fontos az egyediség, ezt az Ifjú párok terén olvastam múlt hétfő éjjel, az ételét a vécékagylóba öntötték, adjanak neki valami maradékot, az orvosi papírján is ez állt, tiszte- letre méltó, ezt jelenti a neve, mélyen ülő válla remegett, a vonásai a kialvatlanságtól torzultak el, íriszének sekély part- vonalát a legbiztosabb kartográfusi kéz sem vethetné papír- ra, látni ugyan nem látta a zöldeskék gyűrűt, megérinteni se merte, noha őt ölelte, nála az ölelés fixációs probléma lehet, korábban engem is a keblére akart szorítani, ám én ellöktem, szemét az erőszak glóriája díszítette, a bőrére égett rá a le- nyomat, zsebei a sajnálatos körülmények okán üresek, hiába mondta ezt, hiába hazudott, a nő visszautasította a kérését, illedelmesen közölte, hagyja abba a kiabálást, és távozzon a tükrökkel borított falak közül.

Kenyeret akartam neki venni, ő ugyan kiflit kért, de Halil ellenszegült egyetlen feltételnek, maradjon az utcán, ennyit kértem tőle, ehelyett utánam lépett, és ismét ordítani kezdett a remegésbe fagyó elárusítónőre, látja, kedvesem, vannak még jó emberek a végtelen ég alatt, nem mindenki romlott, nem tudom, mitévő legyek, ne hazudjon nekem a tükrökről, egyet se látok idebenn, ha volnának is, darabokra kellene őket törni, elképzelem, ahogy a fényes szilikátok lecsúsznak a torkán, elképzelem, ahogy szétolvad bennem az üresség, és ideömlik majd a padlóra, folytatta, miközben a fogai csikorogtak, szikrát vetettek a porladó csontok, az igazak felett az önzésnek nincs ereje, jól hallottam, csak másfél lépéssel állt mögöttem, védelmet keresett, céltalanul ki-kidőfőtt mozdulatlan vállam fölött, ilyen lehet a gyámoltalan agresszivitás, vannak, akik felismerik a rászorulókat, ha gyakran nehéz is rendet vágni a kéjelgők és a szenvedők között, ordította sírással elegyedett hangon, benn álltunk a pékségben, én láttam a tükröket, ő nem, vannak, akik salamoni döntéseket hoznak, s mégis elkerülik a tévedést, a keze ökölbe szorult, elképzeltem, ahogy arcon üti magát, ahogy a szikár inak feltépik a szenvedő ábrázat húsát, a kétszer urakon kívül élnek még jó emberek, kedvesem, másvalakiről beszélhetett, nem rólam, én ismertem magam, a nevemet pedig titkoltam, ez is a tisztelet egy formája, és hála a mindenható Istennek, folytatta, nem mindenki rögeszmés örült, mint maga, összetépte az orvosi papírjait, a méltóság megtört uraként a kuka tetejére hajította a koszos fecniket, vékony nyüszítés kíséretében szorult görcsbe a teste, ezért döntöttem a vekni mellett.

Halil felemelte a fejét, elkezdődött a végjáték, rám nézett, mellkasából víz és bor áradt a padlóra, a szertartást a fetren-

gése és a telefonos riasztás szakította félbe, a földre vetette magát, rohamot kapott, jól emlékszem, egy pillanat alatt illant el a maradék öntudata, a zuhanás kívülről kimért rosálásnak tűnhetett, sűrű, zöldes hab csorgott a szájából a sakk-tábla mintázatú padlóra, a matériát erős vonzóerő, misztikus kovalens kötés tartotta össze, eredete ismeretlen, király a talpán, aki nem retteg az örület hullámai felett, aki méltóságát elhagyva nem futamodik meg és fordít hátat a vert seregnek, ebben a játszmában a gyalog szerepét kaptam, a hab, a négy őselem rejtélyes arányú keveréke, csendben és szünet nélkül nőtt, a felsőbb hatalom bőkezűen mérte a tajtékot, a falak mentén rámeredt a kőpadlóra, ellepte Halil teremtőnek egykor kedves vonásait, az orrán keresztül egy része visszajutott a tüdejébe, még láttam, amint az üres gyomorból feltolululó anyag ráfagy az állkapocs hegeire, azon az estén nem akartam igazolni magam, itt minden arc sebeket hordoz, vésővel vájták ki az engedelmesség ösvényeit, lépésről lépésre közelítettem az ajtóhoz, *en passant* léptem át Halil görcsös teste fölött, odakinn a pocsolyák tükrén kövér buborékok fogantak, a testnek úgysem hiszek, hazudik, álnok és megjátssza magát, éjjelente egyedül szeretek sétálni, megnyugtat, ahogy hallgatom a makadámút talpam alatt csikorgó tört köveit, a magányos járkálásban békére lelek, éjjel a legszebb a folyópart, de hosszú út vezet odáig, az utcákat Marx lángoló teste világítja be, akkor már vagy öt perce vártak rám, azelőtt léptem elő futóvá, hogy a rendfenntartók a helyszínre érhetek volna, aznap éjjel a vezéráldozat a kutyának sem kellett.

Miért talál meg téged minden félbolond csóró, Andrej, kérdezte az utcán Timi, miután otthagytam a pékséget, akkor már legalább négy perce várt rám a kapualjban, ahol a

csikkek között minden esős napon tengerszem születik, a bejáratban fészkel a közöny madara, Halil nem csak a pocsolya felszínét, az indulataimat is felkavarta, mindkét felület tükörsimán nyugodott, amíg az albán fenntartotta a méltóság látszatát, sokan úgy látják, az albánokkal csak baj van, ez csak üres fecsegés, senki sem tud úgy ablakot glettelni, mint az albánok, senkinek sincs hozzájuk fogható gyakorlata benne, a főnix nagyra tátotta ifjonti csőrét, táplálékra vágyott, féreg, romlott hús, rothadó zöldségek, neki mindegy volt, ebben hasonlított Halilra, de csak addig, amíg maradt valami a nevéből, amíg könnyű selyemfüggönyt, áttetsző leplet tartott maga elé, miért kellett agyagtéglát hajítania beléjük, a málló vakolat bepiszkította a tavat, és a lepelre is jutott, ha arc lenne rajta, azt is eltorzítaná, növényi rostok örvénylettek a poshadt vízben, sosem értettem, miért lesz a csapadéknak ennyire gyorsan rothadásillata, pár perc telt csak el az eső óta, sosem értettem a rothadás fizikáját, bármennyire is mindennapi tapasztalat, a szemcsék pulzálása tapinthatóvá vált, tehetetlen voltam, a kéretlen súly széthasította a jámborság szöveteit, a felcsapó hullámok Timi vörös kabátját is átnedvesítették, kagylóhéjban született, a tér másik felén ciprusok rügyeztek, a hab és a fogantatás Timiben forrt egybe, nem sokat beszél, mondatai külön írásjeleket sem érdemelnek, Timi távozós fajta, hallgatásba burkolózik a mediterráni erdőszélen, ő hívja így a város ezen részét, sosem értettem, mikor miért nevezi nevén a dolgokat, és mikor blöfföl, hazudik és játssza meg magát, pínealigetet képzel a templomkert helyére, telepítsünk pínealigetet a rácsra túlra, itt mondja ki ismét a nevemet, meg sem értene, ha magyarázkodnék, hogy ha fel kell ismernem, ez a hat

betű én vagyok, akkor azt is tudom, mennyire keveset árul el rólam, ki nem állhatom a délelőtti esőket, a betűk még jobban zavarnak, Timi ismét elhallgatott, az anyag felsejlő szálai lassan hullottak szétbomló fekete hajára.

Az éjnek idegtépő szaka, ezt mondanák az estére, akik először járnak a környéken, akik nem értik a Limáni borbély cégtábla humorát, csak a fényreklám szögletes betűit látják, nehéz az ilyesmit felfogni, a cirill betűk ívei sokakban rossz emlékeket ébresztenek, erről vajon mit gondolnak az albánok, szeretem azt képzelni, hogy éjjelente motoszka benűk valami kényszer, valami álnok gondolat, érzik a kísértés hullámain, szárnyát bontogatja az albán sas, az éj semmiben sem különbözött a többitől, *eating an I, eating an eye*, ciklámén betűk állnak a színház oldalán, ez egy kozmopolita színház, a biztonság kedvéért cirill betűkkel is ott virít az angol szöveg, perceken át mocskos vízben ázott a tartomány, mezői, utcái és házai ritmusra nyögtek, Timi végleg elfordult tőlem és hazaindult, a szívemben lakozó sün gyógyulóban van, hozzá sietek, csúszott ki a száján, mielőtt letért a mellékutcába, a jeremiádkat tisztán lehetett hallani, érteni már nehezebb, újabb felesleges tudás, az avatatlan fülek átsiklottak a morgó tónuson, lassú záporban rozsdásodnak az állandóság felkent szobrai, jól irányzott pillanatokban eléjük terelik a hisztérikus tömeget, szó szerint ezt írta a vasárnapi újság, a betűtípusra nem emlékszem, kétszer is elolvastam a cikket, vörössel húztam alá az idézett mondatot, hallgatnak az anonim hősökrol mintázott figurák, a fizetetlen zsoldosok rosszálló kacagásban törnek ki haláltusájuk közben, így folytatódott az írás, ezt a részt piros betűkkel szedték, bohókás panasz tölti be a teret, az éjszaka újabb és újabb betűket szül

a talapzatra, *szerveződj, hogy soha többé ne kelljen dolgoz-
nod*, a betűkön ott világlik Marx fiatalon elpusztult teste, a
szemem magasságában dübörög a szférák zenéje, olyan szép
sorokat lehet olvasni abban az újságban, gyakran a járda alól
szemlélem a történéseket, rólam nevezik majd el e perspek-
tívát, Andrej- vagy Ladislav-szög lesz a neve, lényegtelen a
névadás, nincsen semmi tétje, nincs benne semmi költészet,
vegytiszta nyersanyag urbánus prózai kinnal vegyítve, reg-
gelente parancsszóra áll vigyázzba a köznapi kísérlet, ma-
gához tér a falak közé préselt élet, *ég felé fordított szemekkel
énekeljete*k, áll a katedrális kapuján, elég a legkisebb gyanú,
elég egy félresikerült gondolat, az amorf félmúltat könnyű
színpadra állítani, forduljatok az ég felé, most úgyis sötét,
Marxból felszínre tört az összes fény, hány centiméter lehet
az albán sas szárnyfeszítávolsága, vigyázó szemetek ne lássa
meg a repedést, a homlokzatból savanyú felsőbbrendűség
szivárog, ezt oldhatja fel az esővíz, tömjétek be a szentélyek
sebeit, Timi elfogyott az utca végén, futva olvasta el a kopott
hirdetőtábla szövegét, *néma a zavarban élők elbűvölt kö-
zössége*, tudta, az éjszakában csak epizód szerep juthat neki,
Halil magába roskadva feküdt a tábla mellett, a pulzusom
az egeket verdeste, ötletem se volt, ki firkálhatja össze a köz-
téri szobrokat, az albánokra gondoltam, ők csak a bajt meg
a glettet keverik, a hatvanötödik mezőn még a király se jár,
éjfél után fordul át a közöny a mába.

A hasadék évek alatt nőtt apró hajszálrepedésből kardi-
nális problémává, a hajnali fényben a földre mutatott, le-
felé, a porba, a katedrálisból jött világra, a por a katedrális
mostohája, Timi tudta a nevem, viszont csak ritkán élt vele
vissza, ott született, ahol a Szentlélek bontogatja szárnyait,

minden harangkondulás felborzolja az éghetetlen tollakat, a homlokzat belső oldalán páncélos szerzetes harcol a fenévaddal, szeméből lángnyelvek csapnak a mennyezetre, a szakálla kehes, lecsúszott hipszternek vélné az ember, szilárd és folyékony a katedrális lépcsőin válik csúszós eleggyé, mocsos vízben áznak az utcák, jobb így, máskülönben tűz perzselné fel a terek oszlopait, abból is a rosszabbik fajta, nem a nemesi marxi, a lángok a szörnyeteg szakállába is bele-belekapnak, nem tudsz tíz lépést tenni anélkül, hogy hozzá ne érnél egy póznához, a súrlódás újabb szikrákat vet a földre, majdnem pontosan oda, ahova a hasadék mutat, Timi úgy tesz, mintha nem érdekelnék a lámpavasak, szlalompálya az épületek köze, nyomot hagy rajta a szennyes gondolat, nem csak az utca emberei siklanak félre, nem csak az őslakosok, a kószálók is, főleg ők, és azok is, akik szükségből lépnek a bizonytalanság meredélyére, a nyomok éjjel láthatatlanok, nappalra elvesznek, könnyű tagadni a létezésüket, hajnalban a helyükön új élet sarjad, a szemem előtt tér magához a falak közé préselt élet, most szóródik szét a tartomány utcáin, a ma született főnixek helyét kopott vászonkabátok, félregévelt márkajelű cipők és feslett nadrágok veszik át, ők azok, akiknek nincsen hangjuk, tűznyelvek világítanak a fejük fölött, ők a világ botrányának csúcsai, elűzik a vágyat az ösztönök nyilaival, taszító a leheletük, testüket a fegyelem ostora neveli engedelmességre, és itt most Comeniusra gondolok, Comeniusra, akít a legutoljára a Limáni borbély előtt láttam feküdni, nem jött be neki az élet, a vásott kabátok a sugárút felőli makadámúton jönnek, Timi ekkor már otthon van, jobb vigyázni vele, a szívében tüskés állat lakozik, az oszlopok mellé telepednek, a mozgás pandémiája az új dubstep,

ahogy a talpuk a talajoz ér, szimptóma és szindróma cserél helyet, rakoncátlan végtagokkal még nehezebb kerülni az akadályokat, a személyre szabott alumíniummankók erdejéből rám néz egy gyerek, hároméves forma, még babakocsiban ül, a szülei egymással se beszélnek, a gyerek érzi, a ragály elől nem menekülhet, ő is hallgatni fog, a bizonyosság foganásához ezerszáz nappal és éjszaka kellett, a makadámon futni úgysem lehet, a katedrális tetőzetéről hajnalra eltűnik az írás, úgy pillant rám, mintha kételkedne, vajon csak ő nem hallja a lépések csikorgását, talán a mankómon gumitalp van, talán jobb lennék a többieknél, a bíróság falán az áll, *ha engedelmeskedünk, csak az engedelmeskedő szenvedhet*, át akarok lépkedni közöttük, a tétlenségem megbocsáthatatlan, most sem fogok lehajolni senkihez.

Jobbról kerülöm az első oszlopot, a gyerek a talpam alá néz, fiatal még ehhez, az épület tövében hatvanas koldus hallgat, az ő népe Halilnál is csöndesebb, szó nélkül húzódik vissza a lyukakba, rajtuk valóban mindenki megütközik, mellette a kuttyája fekszik, szemből nem nézi őket senki, szinte észrevétlenek, a béke morzsáival táplálkoznak, a doboza alján lévő érméken más nép szintén dicső sasa terpeszt, nem értem, miként maradt száraz a papírdoboz, amikor az érmék címei nedvesek, hány esőcseppet fog fel a szárnyfesztáv, mósusz illata terjeng a levegőben, minél többet érnek, annál tompábban fénylenek, biztosan véletlen, tegnap, ezt Timi akarta sügni a fülemben, a parton ültek, egy fényképész le is fotózta őket, az emberek többsége továbbsétál, a fotós viszont meg akarja örökíteni a pillanatot, ilyen alakokért máshol évekig kellene kutakodnom, ha összeadjuk a számokat, alulról súroljuk Krisztus korát, talán egy szűk ebédet lehetne venni

belőlük, itt meg úgy szaporodnak, mint a gombák, mondta tegnap a fotós, súgta volna Timi a fülembe, pedig akkor nem is esett, gyenge zápor lehetett az éji, a barátnője szőke hajfürtjeit simogatta, szeretem ezt a várost, mondta büszkén, miközben lensét cserélt a gépen, a tartomány legeslegszebb koldusai, miért írják mindenhova, hogy lapály, mondta a masina mögül a szőke szemébe, a lencsén keresztül látta szegény párákat, nélküle nem nézett rájuk, ha nem lennének, ki kellene őket találni, a következő oszlop mellett évszázados boróka áll, száz éve minden reggel fekszik a tövében valaki, az ínség végső határán tolonganak az emberi maradványok, egymással vívni meg az utolsó koncokért, ezt a fényképész nem látta, elfedte előle az objektív vakfoltja, képtelen használni a szemét, a fotós egyedül volt, idővel lepattannak az emberpárok szörnyű bilincsei, valójában ő se tudott róla, a pillanat bája felnagyította a kitakart látóteret, a testek kényelmes sirt fekdtek ki az évek alatt, ez a sír sosem üres, *enyém voltál és vagy öröktől fogva*, ezt véste valaki a szemközti sürgősségi falába, a fényképész barátnője elfordítja a fejét, a cserje kérgéből nemes anyag szívárogo, Marx tüzetől ez is biztosan lángra kapna, percekre begyógyítja a testek sebeit, a boróka tövében tapintható a pára, lecsapódik a borostyánkő oldalán, foglyot rejt a tartomány legnemesebb ásványa, bőrébe ivódott az anyag, a tartósított csont és bőr behűl az ásványba, taszítja a zsirt a gyanta, a fogoly ruhája olajos, azt hiszi, a földi létezés végéig összeforrt a kristállyal, ez maradt neki, több kellene a szabadsághoz, amúgy ez se kevés, épp csak nem elég, ahogy az olaj sem az, a kristály állaga megőrzi az élő sejteket, a legyszerűbb beletörödni a kiszáradásba, a vaku fénye megtörik a kő falán, a sugarak feloldódnak a reggeli napfényben,

így tesz mindenki, napról napra újabb rovar esik csapdába, legalább az állaguk kitűnő, Timi régen megjegyezte, ennél többet ízeltlábú nem kívánhat.

Fertőzött egysejtű, sziszeg a mellettem sétáló ős figura, a szája elé zsebkendőt tart, az utca a fantozmia paradicsoma, miért nem mégy haza, vagy legalább takard le magad egy lepellel, zakója vastag és makulátlan, ilyen anyag alatt már réges-rég izzadnék, a hangja az éhenkórászok fölé helyezi, ne feküdj a fűre, rálépni se szabad, sipít az ágak közé, nem fizettél érte, élettartamuk csökkenése örömet okozna számára, fél a párától, köhögés szakítja ketté a szavait, két szakadt bakancsral perel, büdös is vagy, szól le a sírba, most én lettem Halil, szótlanságom a földre parancsol, mondanom kellene valamit, már a harmadik vagy, takarodj előlem, vagy rendőrt hívok, az önteltség magasztos tudata von köré védősáncot, ő is ebben látja a megoldást, nem szólalok meg, a méltóság csendje kényelmes, mégis fals állapot, csupán fel kell venni a ritmusát, találni sem lehet tisztább félreértést, zsebkendője sarkába hímezték a végső megoldást, a gyűlölet morál kérdése, az örök fiatalság záloga, ha nem látják, nincs is, tekintélyt parancsol az öreg kendője, Marx nyakában is hasonló fityegett, leköti a figyelmét a végét járó tenyér ütemes dobolása, három rövid, három hosszú, majd még három rövid koccanás, noha közel van hozzá, egy lépésre áll a szélétől, a sírgödör nem ijeszti meg, számára unalmas és túl hétköznapi az urbánus barázda, sekély völgy izgalmak nélkül, de az árnyéktól fél, itt fogantak a mennyek villámai, pontosan tudja, kőkockákra építették a tartományt, a rapancsos élek szilárdak, miért nem halsz már meg, koszos féreg, tudom, mit kellene mondani, még nem írták a falra, a va-

kolat beszakadna a rébusz súlya alatt, jobb félrenézni, más áldozatot keresni, belőlük van elég, az öreg is ezt teszi, új célpontok jönnek, hát ti, hogy képzelitek, hogy itt rostokoltok, reggel nyolc óra van, ekkorra a selejtek már behúzódnak valamelyik lyukba, nem is Szodomában, hanem Gomorában kellene égnetek, harsogja, kimérten szórja szitkait a világba, cipő és bakancs között sosem volt ekkora távolság, még most sincs tőlem öt méternél messzebb, felrúghatnám, a magasból bámulhatná a behódoló ellenséget, ha úgy tartaná kedvem, de inkább a majolikacserepekre nézek, lekötnek a csiszolatlan szélek, őszintén és a lehető legkomolyabban, minden apró szemcséjük kényelmesebb.

Balról és jobbról is ömlenek a nyomor nagykövetei, a kivetettek önként sosem ragadnának fegyvert, biztos forrásból tudom, a fellegekből is látszanak, András is látja őket, érteni ugyan nem érti, de a bizonyossághoz gyakran elég a szem, digitalizálni kellene őket, több terabyte-nyi bájos manna mehetne a felhőbe, katonás rendbe lehetne pakolni a beteg nullákat és a csontsovány egyeseket, árad feléjük a megvétel, többnyire szegények, ami önmagában véve is méltatlan állapot, ugyanolyan vagyok, mint a többi, nincs erőm különbnek lenni, a kokainisták sztoicizmusa hajt a tömegben, a feslett kabátok erdeje sosem kel útra, gyökereik a táptalan anyaföld mélyén rothadnak, a digitalizáció lehetne a *deus ex machina*, Isten keze a válluknál fogva emelné őket a fizikai test nélküli fellegekbe, megbomlana az anyagi részecskék azonossága, de képzeljük el, a végén úgymint visszaállna az eredeti állapot, az elején adom fel, engem mégse köpnek le, őket derűs arccal préselnék az utcakövekbe, mindenki utálja a fajtájukat, szerintem én is, kék melegítő fiú tűnik fel az

ingyenkonyha sarkánál, a nyers téglá az egységre emlékeztet, bár ennek is vannak fokozatai, mintha elborult szekta járná az utcákat, nincs átjárás a merev kasztok között, a saját prófécia az egyetlen igazi, furcsa ránézni, kilóg közülük, tartja a távolságot, azt hiszem, ő is látja, amit én, a hátán sporttáska ficeg, mindegy a nem, a kor, a faj és a vallás, elég csak rájuk pillantani, gyengék, a védtelenség túlkapásokra biztat, a kék melegítő fiú színes nyomtatványokat osztogat, felülről nézve szórakoztató és pihentető a ritmikus vonaglás, az utca szemei nem késleltetik a borítékolható összecsuklást, a morzézott sikongást és a folytonos menekülést, mit élhet át az, akit épp csak súrol a találát, átlagos nap a mai, ám *holnap eljön a megváltás*, arany betűkkel írták a szálloda mesteri kapujára, egyenként hallom a hangokat, de elengedem őket a fülem mellett, nyugalmi állapotban elhalnak az érzéksejtek, és a feliratot is lemosták, sokan acsarkodtak rájuk, az arcuk fölött Damoklész kardja világít, Marx a mennyekben foglal nekem szállást, izmos lábai szilárdan süllyednek a felhőbe, a fiú a kezembe csúsztat egy lapot, *sub rosa* adja át, *holnap eljön a megváltás*, az alján pecsétyszerű vízjel van, egy kereszt-re feszített nőangyal, szenvedő koponyája fölött lángnyelvek glóriája lebeg, N. O. R. K. A., ezt vésték a fejfába, nem az én kezem nyoma, mondjanak bármit is, érdekes betűmozaik, első olvasásra mérgező keveréknek tűnik, az alávalóságot kémcsövekben tenyésztett vegyi anyag hordozza, egy otthontalan se védekezett derekasan, hajszálnyi siker sem kecsegtet, én se hajolnék le közéjük, sosem mutatnak támadóikra, a fiú eltékozolja a lapokat, úgy tesz, mintha menedéket kínálhatna, *holnap eljön a megváltás*, ez áll a papíron, a szöveg időt ígér, ismét nullákat és egyeseket látok, a kémia

fellegrából indítja rohamát a kirekesztés serege, a nem hivatalos szervezet tévedhetetlen, légcseréje egyirányú, nincs bocsánat se a holtnak, se a legyőzöttnek, a légió felszívja a levegőt a járdáról, ha szerencsém van, a pinceablak beenged néhány molekulát, aki elesik, nem számíthat jutalomra, nem érdemes leülni, aki mégis megteszi, hatalmasat kockáztat, az oszlopok tövében a hörgők fulladnak, a tüdőnek nincs saját izomzata, a földön ülők lebenyei üresek, az ügyes kezű kőművesek már nyugaton vannak, nincs, aki befoltozná a katedrális hasadékát, túl sok apró csillám hullott a földre, és túl sokan csúsznak térden a szennyáram porában, porusaik fel-felsírnak, edzett a bőrük, nem érzik a húrukba vajú karmokat, a játszma rég eldőlt, az invazív selejt torka köré hurkot vet a kirívó öltözék szabásmintája.

Az újságárusok elvértve szidják az arra járó kéregetőket, akik a közterület-felügyelők gyűrűjében sétáltak a munkaidő végéig, ritka az a levegővétel, amely nem az utca emberét rövidítené, így érezte a pincérnő is, aki délig négy túlbuzgó rajongót hajtott el magától, aki minden egyes nap tapogató szemek erdejében ölti fel a köntösét, Idának hívják, ez áll a névjegyén, tudjuk, a nevek feleslegesek, üres pillanataiban remegő bal kezét a törzséhez szorítja, a gyermeküket babakocsiban tolok tovasietnek, nem fordulnak oda senkihez, a közeli ciprusok, úgy tartják, még Nikola Tesla ültette őket Mileva Marićtyal, asszisztálnak a közönyhöz, Ida váltás harisnyával jár munkába, a vizslató szemek délig felhasítják a finom anyagot, ismét egy hasadás, erre korábban is felfigyeltem, ide visszajövök, nagyon dögös a pincércsaj, suttogja a mobiljába az ingerülten telefonáló menedzser, Bostri a hely neve, ja, hogy te már voltál itt, a hétköznap percei végelát-

hatatlanul rakódnak egymásra, ahogy Ida kezében a kávécsészék alátétjei, akkor is tálcát tart a kezében, mikor az öreg kárhozatra ítéli, a fenekébe markol, a bujaság szorítása mindenhova elér, a vénember ártány egy mocskos ólban, mi a bajuk a tartomány öregeinek, mohón falja vágyának dús tárgyát, a pincérnő nem lehetne kiszolgáltatottabb, miközben a disznó kéjesen nyomkodja izom és zsír kívánatos elegyét, Ida kezében kettős teher a tálca, szabad kezét a kényszer béklyói kötik gúzsba, másodpercekkel később lendületből üti arcon, a kávézó tulajdonosa, noha látja a matatást, nem reagál, a hegedűjüket hangoló térzenészek az óváros pereméről a katedrális elé húzódnak, itt vonulnak fel a szegénykonyha bérletes látogatói is, kedvesem, ezek közül én bárkit megkapnék, érezze magát kitüntetve, szól vissza neki az öreg, majd a számlát kéri, van-e olyan, hogy méltánytalan erőszak, a céltáblákkal folyót lehetne rekeszteni, az Idához hasonló védtelemek a szolgáltság prototípusai, csak az Idához hasonlók és a galambok érzik, ez nincs rendjén, a padokon magukban beszélő megesett lelkek mit sem vesznek észre, találj rám, és a kezem a tiéd, visszhangzik a falak mentén, baszd meg magad, vén barom, ekkor értem meg, itt vagyok otthon, hallok, ahogy apró fecnikre szakad a számla, anélkül olvadok a színfalakba, hogy saját képemre formálnám őket, mi van, ha nem csak Halilnak kellene látnia a tükröket, talán ez mégis szükségtelen és eleve haszontalan munka volna.

Sok-sok ezer angyal alkotta gyűrű kellene, hogy semmiféle ellenség ne tudjon megközelíteni, mondta Marx mennyemenetele előtt a koldus, a rendtelenek mintapéldánya, akit, legalábbis a fényképész szerint, ha nem volna, ki kellene találni, a legnagyobb kincse a hangja, az egyetlen, akivel

szót váltottam, ritkaságszámba megy ez az utcákon, a sétány legalján énekelt, mint elárulta, szerintem igazat mondhatott, napról napra ugyanazt a dalt kántálja, korábban mindegyiküket furcsán méregettem, jópofa kutyája is van, angyalom, így hívta, mindenhova magával viszi, akkor már egy hónapja döglött lehetett, a nyakán pihent a keze, ujjai feltúrták a sűrű foltokban hulló szőrt, közös, nagy munka is kellene, erőtlen nyugalmat árasztott, rám is áterjedt a higgadtsága, elteltem a beszédétől, melyben mindenki részt vesz és mindenki javára cselekszik, ezek voltak az utolsó szavai, folytatta az éneklést, kétlem, hogy az utálat mechanizmusát tegnap bárki is pontosabban leírta volna, tovasétált, a póráz végén lógó húscafat felkavarta a járda porát, erről szól a cselekvés, olyan világot akarunk ennek a mainak a helyén, ahol a paloták tövén nem lézengenek hajléktalanok, ahol nem lesz szegény és gazdag, és a szegények sem mennek le kutyába, ahol az alávalók legszebb perceiket is egyedül töltik, lehetőleg kevesen vannak és szigorúan némák, egyeseket a por bedarál, másokat bearanyoz, nem tudhatod, melyik csoportba tartozol, csak az angyalukhoz vonzódnak, őket érzik öröktől való jussuknak, és a maguk szívében együtt lakoznak velük, mondta.

Gyűrűt kellene kovácsolni, anodizált titánból formázott karikát, amelyet Borisz anyja viselt volna a rakparton, ez is csak ma jut eszembe, Marx utolsó mozdulata előtt nem is érttem, mit látok és mit nem, bele lehetne szuszakolni az összes rend nélkül, Borisz ott futhatna utánuk, elől szeret menni, cél nélküli, igazi vezető, rá van a népnek szüksége, a szülei a világ végére is elmennének érte, a Szent Család eltévedt a damaszkuszi úton, Borisz, hagyd a kislány bicáját, az anyja fél éve adta zálogba a gyűrűjét, az ujján fehér csik

fut körbe, a férjének nem szólt, de a férj, a nevét magam előtt sem ejtem ki, sejtette, a kislány kíváncsian bámul a nagydarab, elálló fülű lényre, nem sokat ért az egészből, miért rohan utána egy bácsi, akinek nyál csorog a szájából, nem perverz, nem kell félni tőle, ezt Borisz apja szokta mondani, érzi, túl sokszor hivatkozik erre, és gyakran megbicsaklik a hangja, a szomszédom, velem szerbül beszél, a franciát ritkán használja, talán épp ezért vesztette el a szavait, lehet-e dallamos mondatokért gyógyszerert venni, Borisz a folyóba is belefutna a bicikliért, fél fejjel magasabb nálam, és ez nem kevés, a kislány még most sem retten meg, bátrabb, mint Borisz szülei hinnék, az anya a jelenben hisz, a holnapra gondolni se mer, *new era – same shit*, öles betűk hirdetik a híd alatt, hol lesz már akkor a drága ékszer, Borisz elveszik a világban, a szülei ma még tudják követni, de az idő minden problémát megold, egyszer véget ér a nagy menetelés, Borisz, engedd el a kormányt, a fiú nagyjából akkor veszik majd el örökre, amikor a kislány magára fog találni, hangja sosem volt, tőlem ilyet sose kérnek, azt hihetik, nem adnék nekik, ebben van igazság, csak egyikük kaphat gyűrűt, Borisznak a kerékpár kell, a kislány tanácstalan, neki még van ideje, kővé meredve állt a part menti szélben, a szülők ontják a belenyugvást, ez a legdrágább ékszerük, többet ér, mint amennyit a másikért kaptak, Borisz havonta csak egyszer agresszív, ez nem az a nap, botorság volna félni, a gyűrű megmérettetett és könnyűnek találtatott, félhavi gyógyszer jött ki belőle, a hétvégén Kerac következik, hatalmas bikafej lebeg a falucska felett, biztosan akad rá vevő, seperc alatt elkel, az anya a hullámozó vizet nézi, a pupillája üres, az *Encyclopédie*-t is eladjuk, gondolja az apja, ha kell, Borisz, most

már elég, indulunk haza, köszönj el a kislánytól, mindkettő néma marad, az északi szél finoman lengeti göndör fürtjeit.

Holnap eljön a megváltás, olvasom a papírlapon az ismerős mondatot, csatlakozz te is, vajon hányan veszik komolyan, ki engedelmeskedik a hívó szónak, napok óta a magában beszélő ötvenes pasast figyelem, a köznapi történelem visszatérő figurája, évek óta magában járja a várost, hasonlít rám, láthatatlan tükröt hord a hátán, rögeszmés bolondként sokszor követem, holnap ismét megoldjuk a világ gondjait, minden tükörnek állandó helye van, de nem világos, kinek a hátát nyomja a jobbítás terhe, szakadt barna kabátujja alól ritka fóliáns lóg ki, ő is akcentus nélkül beszél a franciát, a könyvárusok és az egyetemisták jó szándékú bolondnak tartják, néha megpróbál eladni pár kötetet, potenciális vásárlói köre rendre ignorálja, a sétálók nem állnak szóba vele, csináljunk valamit holnap, a kellően homályos felkérés illeszkedik a tétlenség harangtornyába, ne becsüljük le őket, kérges gerincű könyvek feszítik zsebeiket, feltételezhetjük, hogy az üzenetek logikusak, és a logikát a feladók szabják meg, mindannyian a testvéreink, a pasas szaval, hosszan idéz, igazat beszél, ő az én hősöm, hallgassátok meg őket, néhol elferdíti a mondatok értelmét, naplementekor az ég felé emeli kedvenc fóliánsát, egy vastag, vörös kötetet, a rituálé végén szétnyitja, ebben is arany betűk állnak, a borgiszok ekkor szívják magukba az étető táplálékot, minden vágyam szolgálni a tömegnek, *nous sommes, par nature, si futiles, que seules les distractions peuvent nous empêcher vraiment de mourir*, formázza a hangokat a nyitott könyv alatt, már csak azért is, mert él s élni hagy, nyújtsatok segítő jobbot az elesetteknek, az orra tövében vékony, de annál mélyebb bevágás fut a arcszörzet er-

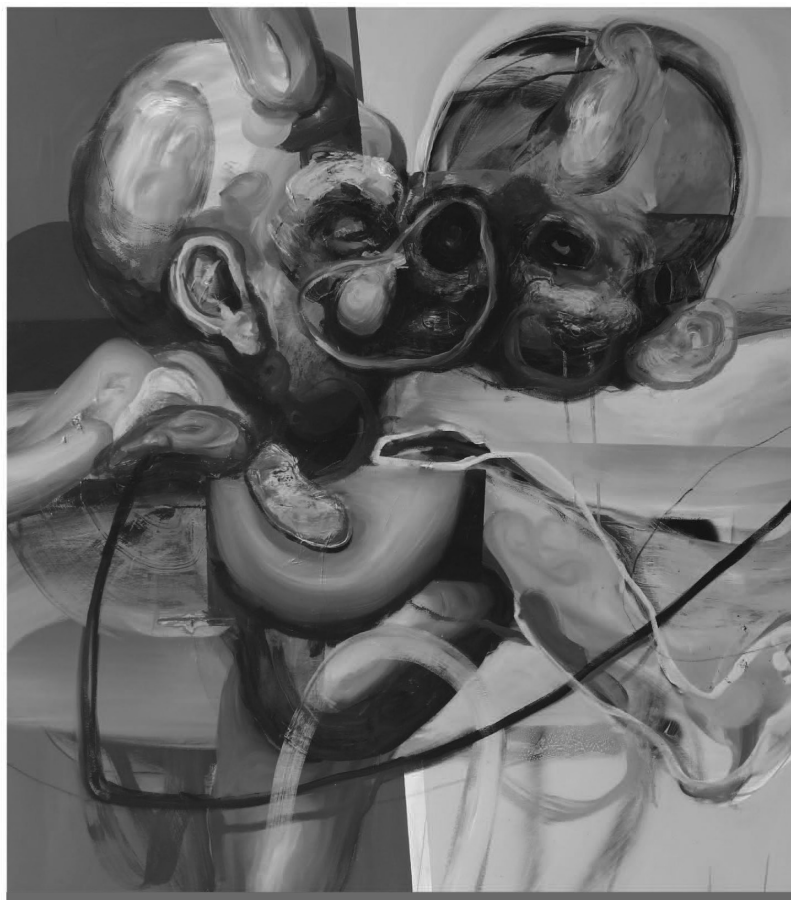
dejébe, többen vannak, mint eddig bármikor, olyanok, mint az újonnan érkezettek, maguk sem tudják, honnan jöttek, elhiszem róla, hogy fejből idézi a szavakat, nem ismerik valódi mivoltukat, arról sincs fogalmuk, hogy emberek, ezért van körülöttük sötétség, s ezért nem hallatszik tőlük egyéb hang, csak ólomnehéz sóhajok és sipákolás, katonasapkáját hétágú vörös csillag díszíti, szárai egy töről serkentek, amikor elérkezik a szenvedés utolsó órája, akkor gyullad fény az oltalom kapuinak szárnyain, remekül idéz, vagy mérhetetlen káosz honol a csillag mögött, tegyetek egy lépést az eljövendő irányába, keljetek fel a fotelekből, a Rosa Luxemburg tér mindenkit magába fogad, ugyanaz a papírlap van a kezében, mint amilyen az én zsebemben lapul, összegyűri a lapot, terítsük ki a szolidaritás foltozott leplét, kedves ismerősként köszön el a keresztre feszített nőangyaltól, a galacsint a bokrok alá dobja, égessük el a vétkek piszkos szemfedőit, az ő könnyei mossák tisztára az elesettek hamvas panasztát.

Engedelmeskednünk kell a hívó szónak, hallom még a szentenciát, miközben távolodok, jelenjünk meg a Rosa Luxemburg téren, ugyanezt teszik azok is, akiknek az utca menedék, akik durva zsákvászonra terítik életüket, a férfi, öregedő ötvenes, a sapkáján hétágú vörös csillag, lábfejevel apró köröket ró a bazaltkövekre, Goethe és Bukowski tör fel belőle, egy a túlélők közül, ébredéskor új napot hódítanak meg, csak külsőleg olyanok, mint akiknek az utolsó érvük a megalkuvás, mindkét sereg éhezik, de a test hazudik, ki tartónak álcázza magát, képtelenek letenni a fegyvert, a tárgyalóasztal mindkét oldala, akár Halil gyomra, üres, a külfönbékét senki sem írja alá, március vége van, az északi szél enyhülést hoz, Borisz barátnője azóta is a parton ácsorog, a

legapróbb fuvallat most finoman emeli a fűzfák ágait, más-
kor az égerfák derekát csavargatja, holnap talán sikerül, teszi
hozzá ellentmondást nem tűrő hangon, az első sorból tekint
majd az emelvény magasába, óvatos szinkronhang a hús
vergődése, holnap ott leszek közöttük, a távolból figyelem,
miként csordogálnak a szavak a bőség szarujából, biztosan
ott lesz ő is, az ápolatlan szakállú szavaló, az utcanépkölté-
szet kubikos, aki minden órában morzsákat szór a sétáló
fülébe, a méla hang mégsem jut át a fülcimpák összenőtt ka-
puján, sorvadó vállain lefolynak az izzadságcseppek, az arca
vágatában fogannak a legszebb gondolatok, az igazi terepe a
beszéd, ilyenkor a vörös csillag is beleremeg a skandalásba,
és a másik oldal sem tesz másként, a jók is alávetik magu-
kat a kinyilatkoztatásnak, a megváltás kopogtat a téglafalak
csupasz testén, a hallójáratok tűzpirosan izzanak, nézzetek a
felhőkre, meglátjátok az őszinteség fölsejlő vásznát, vet oda
még egy lapáttal a járókelők közé, forduljatok az ismeret-
len hős szobra felé, a vállát nem galambszar, hanem a tette
hívó szó súlya nyomja, máig egyedül lézengtünk a tartomány
ékkövének házai között, így hívja ezt a falut, és az égő csip-
kebokor alatt is egyedül háltak a néptelen királyok lányai,
furcsa hangsúllyal ejti a mondatot, a tűzgyújtók munkája ré-
vén tükörsima a jelszavak útja, bár néhol kiviláglik egy-két
torz ábrázat is, elméjük emészti a szavak tömegét, ez ková-
csol össze mindannyiunkat, csillagunk fénye megtölti a teret,
nekem is ott kell lennem, lemoshatom a gyarlóság vétkeit,
a jobb világ ígétét a helyeslésünk kíséri, akkor is, ha nem
azt tesszük, amit saját magunk akarunk, meg kell emésszem
a helyesen súlyozott és gördülékeny mondatok íveit, Marx
utoljára jut ekkor eszembe, a térdéhez kap, kicsiny madárka

járta be az ízület dombjait, a guanó gyorsan száradó anyag, elhallgat, nem szól többet, a szavait szigeteli a foszfátos üledék, fölszedi a földről a könyveit, bal lábát lassabban emeli, elhiszem, hogy hatalmas csoportképpé állunk össze a fényképész lencséje előtt, aranytorkú szónokok emelik hangjukat a szenvedés ellenében, a vaku elfedi a különbségek ráncait, egy pillanatra eltűnnek a vétségek hegei, amikor megemésztjük a világosság úttörő erejét, újból a szokásos arcok jelennek majd meg, valahogy így fejezné be a beszédét, ezt már én teszem hozzá, holnap úgyis folytatja, errefelé lehetetlen félbehagyni bármit is, az emberek ugyanazt teszik, amit két, három, hat hónapja, amivel már az elődeik is próbálkoztak, sosem érik be a hagyomány kérgéről visszapatannó gondolat, minden marad a régiben, a szkepszis újból és újból átjárja a megfáradt végtagokat, de nyugodt vagyok, biztosan ott lesz Timi is, Borisz az emelvény lépcsőin fut fel, belőle kell erőt meríteni, a pódiumon szabadon engedi a békegalambot, akinek andráscsőre van, a falak tükrökké válnak, Ida combjának szivárgó hegeit befoltozza az angyali nyugalom eleven bársonya, véget ér a misztikusan mély anatómiai kaland, meglátjuk egymás valóját, Halil ismét tiszteletre méltó fényben fürdőzik a hatvanötödik mező márványán, így forr össze a három oldal, így születik meg az egyenlő szárú háromszög, a senkik, a lényegtelenek és én, ha ismét megneveznek, ha az aszfaltba nyomják a fejem, talán megváltozom, megszeliádnék és felszívnak, az engedelmesség megalázó és szenvedést okoz, fel is tartóztatnak és beolvasztanak a helyesen fohászokodók nyájába, az első villamosok sikításától ismét én leszek Andrej Brozovič, az önmagát gyógyító makulátlan arc, a könnyő túlélőinek könyörületos pallosa.

HORVÁTH MÁRK – LOSONCZ MÁRK – LOVÁSZ ÁDÁM
A valóság visszatérése

FORUM

A három fiatal magyar filozófus, Horváth Márk, Losoncz Márk és Lovász Ádám hazánkban elsőként vállalkozott arra, hogy átfogó képet nyújtson a kortárs filozófiai realizmus programjáról. Könyvükben megszólal a realizmus szinte minden jelentős képviselője, a kontinentális gondolkodók ugyanúgy, mint a tengerentúliak. Ugyanakkor a szerzők nemcsak rekapitulálják, de ütköztetik is az egymással versengő álláspontokat, illetve kritikai megjegyzésekkel fűszerezik a mindig tárgyyszerű és a nemzetközi szakirodalom legismertebb munkáival alátámasztott interpretációjukat.

(Kiss Lajos András)

ELŐSZÓ

Nagy öröm számomra, hogy üdvözölhetem a spekulatív realizmus és rokon irányzatai Magyarországon való terjedését Horváth Márk, Losonczi Márk és Lovász Ádám bevezető kötetének köszönhetően. A családom is Közép-Európából származik – döntően Prágából –, és több alkalommal is jártam a térségben. 2001-ben Budapestre is eljutottam, ahol különösen a fürdőket és a Duna nagyszerű látványát élveztem. Az egyetlen nehézségem a forint átszámítása volt dollárra: fejben elég nehezen elvégezhető számítás!

Hosszú éveken át, a kontinentális európai filozófia nem vette kellőképpen komolyan a realizmus/antirealizmus-vitát. Sajnos ez jórészt a huszadik századi filozófia két legnagyobb európai alakjának tudható be: Edmund Husserlnek és Martin Heideggernek. Husserl kifejezetten tagadja bárminek a létezését, ami nem lehet legalább elvben egy intencionális aktus korrelátuma. Annak ellenére, hogy ez az álláspont igencsak hasonlít az idealizmusra, Husserl a realizmus és idealizmus közötti különbséget „pszeudo-problémaként” kezelte; elvégre mi már „elvé mindig is” az elmén kívül vagyunk, a különféle objektumokhoz való intencionális viszonyulásunk folytán. Heidegger a mesterétől elkapta a betegséget, noha szerinte a világban nem a tudatos intencionális aktusokon, hanem a szerszámok praktikus alkalmazásán keresztül létezőnk. Ennek ellenére Heidegger nagy mértékben támaszkodik az ontológia realista felfogására. Vegyük csak az alábbi, gyakran mellőzött passzust a Kantról szóló kötetéből: „Mi másban rejlene a német idealizmusnak a »magában való dolog« elleni küzdelmének

GRAHAM HARMAN

titka, semmint annak elfeledésében, hogy Kant mire tett szert, nevezetesen arra a tudásra, hogy a metafizika intrinzikus lehetőség és szükségszerűsége, azaz esszenciája, a végesség eredeti kifejtésében és felkutatásában rejlik?”¹ Általánosabban a létkérdés folyamatos tételezése Heidegger részéről értelmetlen volna, ha a lét ne lenne valami, ami elzárkózik minden hozzáférhetőség elől: a létkérdés tehát a létnek egy realista koncepcióját követeli meg. Igaz, mások mellett Jacques Derrida a lét eme radikális külsődlegességét megpróbálta megszelídíteni: „Heidegger kitartása, amivel jelzi, hogy a lét csak a logosz által jön létre történelelként, és rajta kívül semmi sincsen, továbbá a lét és a létező megkülönböztetése világosan mutatja, hogy semmi sem vonhatja ki magát a jelölő mozgása alól, és hogy végső soron a jelölt és a jelölő különbsége: *semmi*.”² Ez a passzus többet árul el Derrida saját mániákus antirealizmusáról mint Heidegger *Sein*-fogalmáról, amely egyáltalán nem egyenértékű a „logoszon keresztül termelt történelemmel”.

A kontinentális filozófiát annyira foglalkoztatta az az elképzelés, miszerint túljutott a realizmus/antirealizmus-vitán, hogy feledésbe merült a huszadik század végéig ennek a vitának a tétje. Igaz, hogy Nicolai Hartmann képviselt egy határozottan realista pozíciót a Husserl és Heidegger fémjelezte kontinentális aranykorban, de ez a kivétel csupán erősíti a szabályt: a fenomenológiához képest Hartmann befolyása minimális volt, és csak az elmúlt évek során láthatóak egy Hartmann-reneszánsz első jelei. Úgy tűnik, mintha a kontinentális gondolkodásnak szüksége lett volna egy antirealista korszakra ahhoz, hogy a független valóságra ismét kiéhezetté válhasson. Ismeretem szerint a kulcsemény 1991-ben történt Torinóban, amikor Maurizio Ferraris – a későbbi újrealizmus társalapí-

¹ HEIDEGGER, Martin 1962. *Kant and the Problem of Metaphysics*. Indiana University Press, 252–253.

² DERRIDA, Jacques 2014. *Grammatológia*. Typotex, Budapest, 32.

Előszó

tója – elpártolt tanárától, Gianni Vattimótól pontosan emiatt a kérdés miatt. Ekkortájt komoly bátorságot igényelt egy kontinentális képzettségű filozófus részéről a realista pozíció képviselése, és ennek következtében a fiatal Ferraris el is vesztette mentora támogatását. Két évtizeddel később, Ferraris szövetségét talált a jóval fiatalabb bonni filozófusban, Markus Gabrielben, és megszületett az újrealizmus.

Az Atlanti-óceán túlsó oldalán, ebben az időszakban, ugyanazon céllal más erők is mozgásba lendültek. A chicagói DePaul Egyetem frissen végzett doktoranduszaként azon dolgoztam, hogy Heidegger filozófiájának konzisztensebb olvasatát adjam, mint az általam unalmasnak és jámbornak talált fősodró értelmezések. 1992-től a *Lét és idő* szerszámelemzésére, mint az egész filozófiájának kulcsára összpontosítottam minden erőmet, azonban a realizmus kérdését illetően még agnosztikus voltam, számomra is csupán „pszeudo-problémának” tűnt. 1997-ben azonban villanásszerűen felismertem, hogy a szerszámelemzés, ha meg akarjuk érteni, egy realista interpretációt követel. Heidegger valóban emlékeztet bennünket arra, hogy a szerszámok egymásra vonatkoznak és végső soron a jelenvalólétre (*Dasein*), és hogy szigorú értelemben nem léteznek különálló felszerelések, csupán a szerszámok egyedüli holisztikus rendszere. Viszont 1997-ben ráébredtem arra, hogy ha a szerszámok valóban egységes rendszert alkotnak, akkor a heideggeri „meghibásodott szerszám” sohasem fordulhatna elő. Amennyiben a szerszám-rendszer mindig aktualizált, semmit sem visszatartva, ez váratlan repedéseket és egyéb jövőbeli hatásokat idézhet elő. Ez a felismerés nemcsak ahhoz vezetett, hogy realista maradtam, de ettől a pillanattól kezdve kitarítottam amellet, hogy a realizmus/antirealizmus kérdés megkerülhetetlen – „pszeudo-problémaként” való kezelése komolytalan válasz.

Az 1990-es évekbeli küzdelmeim ideje alatt egy mexikói származású, New Yorkban élő filozófus Gilles Deleuze és Félix

GRAHAM HARMAN

Guattari műveibe merülve a saját filozófiáján dolgozott. Manuel DeLanda-ról beszélek, aki 2002-ben adta ki első kifejezetten realista munkáját, az *Intensive Science and Virtual Philosophy* című kötetét. A szerencsének köszönhetően ugyanebben az évben adtam ki első könyvemet, a *Tool-Being: Heidegger and the Metaphysics of Objects* című művet. Ez alapján 2002-re tehető a kontinentális realizmus kezdete Észak-Amerikában, azaz valamivel későbbre, mint Maurizio Ferraris fellépésével Olaszországban. Több év telt el, míg végre a kezem ügyébe akadtak DeLanda művei, levelezhettem vele és megismerhettem őt személyesen. Erős szövetségessé váltunk eltérő életkorunk ellenére, s annak dacára, hogy DeLanda realizmusa a természettudományos megismerés talapzatán áll, míg ugyanezt a funkciót számomra inkább az esztétika tölti be. Ezt a különbséget részletesebben is elmagyarázzuk a 2017-ben megjelent *The Rise of Realism* című, egy egész könyvet kitevő beszélgetésünk során.³

Az angolszász világban a realizmus döntő eseményei 2007 és 2010 közé datálhatóak. 2007 áprilisában, a Goldsmiths Egyetem keretén belül tartottuk az első *Speculative Realism* workshopot, Ray Brassier, Iain Hamilton Grant, Quentin Meillassoux és jómagam részvételével. Mindannyian a realista filozófiának valamely különböző és szokatlan formáját képviseltük.⁴ Felemelő nap volt, noha rettenetesen szenvedtem egy kezeletlen torokgyulladásból: ábécérendben haladtunk, és máig élénken emlékszem arra, hogy a halványuló délutáni napsütésben Meillassoux zárta a konferenciát. 2009-ben ismét találkoztunk Bristolban, Meillassoux kivételével, aki mind-

³ DELANDA, Manuel – HARMAN, Graham 2017. *The Rise of Realism*. Polity, Cambridge.

⁴ BRASSIER, Ray – GRANT, Iain Hamilton – HARMAN, Graham – MEILLASSOUX, Quentin 2007. *Speculative Realism*. In: *Collapse III*, 306-449.

Előszó

inkább óvatosan kezelte a „realizmus” kifejezést, és a „materializmus” terminust részesítette előnyben. Pár hónappal a bristoli workshopot követően a filozófiai és személyes különbségek véget vetettek a *Speculative Realism* csoportnak, noha befolyása máig jelentősnek mondható.⁵ Az Edinburgh Egyetem könyvkiadója egy általam szerkesztett, viruló spekulatív realizmus–sorozattal rendelkezik, és világszerte számos egyetemi kurzus foglalkozik a témával.

A spekulatív realizmusnak mint formális csoportosulásnak a vége utat nyitott a legjelentősebb elágazódásnak, az objektumorientált ontológiának (*Object-Oriented Ontology, OOO*). Hosszú ideje ismerem Ian Bogost-ot, akivel a *Unit Operations* című kötetének megjelenése óta levelezésben állok.⁶

Később megismertem Levi R. Bryant-et, aki felkért a *The Speculative Turn* című antológia társszerkesztésére.⁷ Ez az antológia tekinthető az OOO egyik kezdetének, amely irányzat az első találkozóját az atlantai Georgia Tech intézetben tartotta 2010 tavaszán. Ugyanazon év nyarán megnyertem az irányzatunknak egy rendkívül értékes szövetséget: Timothy Mortont, az ökológia kiváló kutatóját, aki azóta világhíres lett. Mortonnal együtt tartottunk egy második OOO-konferenciát 2010 decemberében a Los Angeles-i UCLA-n.

Mi a helyzet a különböző realizmusokkal manapság? A spekulatív realizmus immár nem létezik az OOO-tól elvonatkoztatva. Brassier realizmusa többé már nem igazán spekulatív, és Wilfrid Sellars analitikus filozófus munkássága

⁵ Lásd: HARMAN, Graham 2018. *Speculative Realism: An Introduction*. Polity, Cambridge.

⁶ BOGOST, Ian 2008. *Unit Operations: An Approach to Videogame Criticism*. MIT Press, Cambridge.

⁷ BRYANT, Levi R. – SRNICEK, Nick – HARMAN, Graham (eds.) 2011. *The Speculative Turn: Continental Materialism and Realism*. re.press, Melbourne.

GRAHAM HARMAN

iránti megszállottsága kifejezetten szcientista realistává avatta őt. Ami Meillassoux-t illeti, egyre világosabb, hogy a legkevésbé sem realista, sokkal inkább René Descartes és a német idealisták utódja. DeLanda folytatja a maga realista deleuziánus filozófiai törekvéseit, noha inkább magányos farkasként mint tanítványokat gyűjtő alapítóként; ennek ellenére DeLanda olvasótábora igen jelentős. A legtevékenyebb OOO-csoportok Észak-Amerikában találhatóak, míg az újrealizmus elsősorban Európában népszerű. A két csoport között jelentős átfedés és egyetértés uralkodik, és sokszor szerveznek közös eseményeket. A legnagyobb különbség közöttük talán az, hogy az újrealizmus elsősorban a relativizmus fenyegetésével foglalkozik, s így mind Ferraris, mind pedig Gabriel a tudás eléréséhez szükséges eljárások kialakításával van elfoglalva. Ezzel szemben az OOO ragaszkodik a *philosophia* szókratikus jellegéhez, amely szerint az emberek képtelenek bármiről is közvetlen tudást szerezni. Ennek szellemében az OOO kevésbé a relativizmus, mint inkább az *idealizmus* miatt aggódik, abban az értelemben, hogy a világról szóló tudásunk túlzott azonosítása (*over-identify*) magával a világgal elkerülhetetlenül az idealizmus formájává válik.

Mi a különböző realizmusok jövője Európában, ahol a jelen kötet kiadásra kerül? Úgy gondolom, hogy a következő nemzedéknek kulcsfontosságú szerepe lesz annak meghatározásában, hogy a jövőben milyen irányba tart a filozófia. Gabriel már olyan régóta publikál, hogy könnyű megfeledezni arról, hogy ő már egy nemzedékkel fiatalabb az első spekulatív realistáknál, akik többnyire az 1960-as években születtek. Valamivel fiatalabb Tristan Garcia, akinek a *Form and Object* című műve a rendszeralkotó filozófia nagyszerű példája.⁸ Idén már olvashattunk egy jelentős művet, a holland származású Arjen

⁸ GARCIA, Tristan 2011. *Forme et objet. Un traité des choses*. PUF, Paris.

Előszó

Kleinherenbrink *Against Continuity* című könyvében Deleuze filozófiájának egy objektumorientált olvasatát nyújtja.⁹ A *valóság visszatérése* című könyv magyarországi megjelenésének alkalmából, szeretném kifejezni a reményemet, hogy a magyar olvasók ne csak passzív befogadói legyenek az új kontinentális realizmusnak. Mindannyiunk javára fog szolgálni, ha eredeti művekkel is gazdagítják a filozófiát. Ezzel a fontos könyvvel Horváth Márk, Losoncz Márk és Lovász Ádám példát mutatnak olvasóik számára. Kíváncsian várom az önök műveit.

2019. március

Graham Harman¹⁰

⁹ KLEINHERENBRINK, Arjen 2019. *Against Continuity: Gilles Deleuze's Speculative Realism*. Edinburgh University Press, Edinburgh.

¹⁰ Lovász Ádám fordítása.

II.1. MIÉRT LESZ VALAKIBŐL ÚJREALISTA?¹

Amikor egy nápolyi étteremben elfogyasztott ebéd során Markus Gabriel azt sugallta Maurizio Ferrarisnak, hogy „újrealizmusként” határozzák meg az általuk képviselt filozófiai irányzatot, akarva-akaratlanul is olyan kifejezést javasolt, amelynek jelentése messze meghaladta kettejük törekvéseit. Ugyanis 2011-re filozófiák hosszú sora tűnt fel, amelyek valamiképpen a valósághoz való visszatérés mellett köteleződtek el. Már két évtizeddel korábban megjelentek a magukat újmaterialistáknak tekintő teoretikusok, akik a kontinentális filozófia által addig többnyire elhanyagolt területekre összpontosítottak, majd erőfeszítéseik újabb lökést kaptak a spekulatív realista, objektumorientált és egyéb filozófiáknak köszönhetően. Kétségtelen, hogy ezeknek a sokszínű áramlatoknak a közös nevezője mindenekelőtt a posztmodernnek vagy posztstrukturalistának mondott filozófiákkal való szembenállás. Amiként az Egyesült Államokban az 1910-es években megjelenő *New Realism*² vagy az 1970-es évek Dél-Amerikájában színre

¹ A szerző e mű megírásának idején a Belgrádi Egyetem Filozófiai és Társadalomelméleti Intézete 43007-es számú, Szerbia Köztársaság Oktatásügyi, Tudományos és Technológiai Fejlesztési Minisztériuma által támogatott projektjének munkatársa, illetve a Domus Alapítvány ösztöndíjasa volt.

² HOLT, Edwin Bissell – MARVIN, Walter Taylor – MONTAGUE, William Pepperell – PERRY, Ralph Barton – PITKIN, Walter Bough-ton – SPAULDING, Edward Gleason 1912. *The New Realism: Cooperative Studies in Philosophy*. The Macmillan Company, New York.

LOSONCZ MÁRK

lépő *Novo Realismo*³, úgy napjaink újrealizmusa is elsősorban ellenreakció a valóságtól túlságosan elrugaskodott, idealista, erősen konstruktivista vagy egyéb filozófiákkal szemben. A kortárs újrealisták nem gondolják, hogy a valóságról csak közvetetten, vagyis a róla szóló diskurzusok, az őt reprezentáló kulturális javak vagy az érte folytatott hatalmi küzdelmek elemzése révén szólhatnánk. Hiszen a valóság megannyi rétege tőlünk, a szubjektív (tudati, nyelvi vagy egyéb) teljesítményeinktől és határainktól függetlenül is fennáll, s nincs okunk feltételezni, hogy eredendően hozzáférhetetlenek lennének számunkra. Steven Shaviro megfogalmazásában: „az önmagában vett világot, amely tőlünk függetlenül is létezik, semmiképpen nem tartalmazhatja vagy korlátozhatja a világhoz való hozzáférésünkkel kapcsolatos kérdés. ... *Pace* Kant, a gondolkodásunkon kívül kell gondolkodnunk; pozitív módon kell megragadnunk a dolgoknak a fogalmainkon kívüli létét.”⁴ Ugyanakkor ez nem jelenti azt, hogy az újrealisták minden további nélkül a Kant előtti avagy naiv, prekritikai realizmushoz való visszatérést sürgetnék, ellenkezőleg: nagy jelentőséget tulajdonítanak az episztemológiai és az ontológiai kérdések közti különbségnek, a valóság és a hozzáférésünk közti eltérésnek. Ha pedig elutasítják, hogy a valóságról kizárólag a szubjektivitásunk fényében fogalmazzanak meg kijelentéseket, nem azért van, mert nem tudnának a korlátainkról, hanem mert úgy vélik, a *valóság túlbősége* minduntalan meghaladja a képességeinket és az osztályozási stratégiáinkat. E fogalmi keretben az individuális vagy az általában vett emberi perspektívánk nem a valóságot konstituáló, a lehetőségfeltételeket egyszer s mindenkorra megszabó keret, hanem a valóságban sokrétű-

³ HOLLANDA, Arnaldo de 1978. *O Novo sistema Neo-Realista*. Ceara, Fortaleza.

⁴ SHAVIRO, Steven 2011. *Panpsychism and/or Eliminativism*. URL: <http://www.shaviro.com/Blog/?p=1012> (2018.11.21.)

II.1. MIÉRT LESZ VALAKIBŐL ÚJREALISTA?

en gyökerező diszpozíció. Vagyis a valóságot nem az emberi megismerés származékos mozzanatának, hanem a kiindulópontjának tartják.

Az 1990-es években Manuel DeLanda és Rosi Braidotti egymástól függetlenül vezették be az „újmaterializmus” (*New Materialism, Neo-Materialism*) terminust. Mindketten úgy látták, hogy a posztmodernnek vagy posztstrukturalistának tartott elméletek csupán az anyagi és testi valósággal kapcsolatos kulturális képzeiteinket elemzik, s nem magát a valóságot. A paradigmaváltás, amelyet olykor – a nyelvi, illetve a kulturális fordulat ellenében kibontakozó – „anyagi fordulatként” (*material turn*) szokás leírni, egy olyan látásmód melletti elköteleződést jelentett, amely az anyagot emergens teljesítményekre kész önszerveződésnek, erők dinamikus hálózatának, a hatékonyságok összetett kölcsönhatásai terepének tekintette, nem pedig tehetetlen és terméketlen adottságnak. Egyszerre távolodtak el az anyag esszencialista felfogásától, és attól, amely az emberi tevékenység merő függvényeként kezelte. Az anyagot mindenekelőtt sokrétűen kibontakozó *immanencia-síkként* határozták meg, amelyben sem az embernek, sem más létezőnek nincs kitüntetett szerepe. Ahelyett, hogy a dolgok állítólagos lényegeire és taxonómiáik rögzítésére összpontosítottak volna, az újmaterialistákat elsősorban az foglalkoztatta, hogy milyen kapcsolatok és átjárások vannak az anyag egyes dimenziói között, tekintet nélkül az általunk megszokott elmentétpárookra (természet/társadalom, szerves/szervetlen, nem emberi/humán stb.). Az anyagot nyitott alakulásában, morfogenezisében igyekeztek megragadni, nem pedig az öröknek vélt törvények és a lineáris ok-okozatiság szempontjából. Az így elgondolt anyag képes a metamorfózisra, az új tulajdonságok, képességek és valóságszintek szüntelen, általunk nem előrejelezhető teremtésére – így aztán, a folyamatszerűségére való tekintettel, nem is matériaként, hanem materializálódásként

LOSONCZ MÁRK

kellene megneveznünk. Az újmaterialisták nyomatékositották, hogy „az erő, a töltések, a hullámok, a virtuális részecskék és az üres tér olyan ontológiát sugallnak, amely jelentősen különbözik az anyag szubsztancialista karteziánus vagy mechanista newtoniánus felfogásától”⁵ Jane Bennett például az anyagot nem állandó egyensúlyban levő, mechanikus entitásként határozta meg, hanem – mint fõmûvének címe is sugallja: *Az élénk anyag*⁶ – vitális és saját kezdeményezõkészséggel rendelkező, relacionálisan szerveződő sokaságként. Bennett azt sugallta, hogy a természetet és a történelmet nem kezelhetjük ellentétpároként, hiszen minden tárgynak van valamifajta hatalma (*thing-power*), amelynek révén afficiálni tud másokat, vagy elszenvedheti, befogadhatja más tárgyak hatását. Az anyagot Elizabeth Grosz is teremtő jellegűként írta le, vagyis – a káoszelmélet értelmében: – kaotikusként és nyitottként, olyanként, amely képes komplex és emergens fejleményeket előidézni.⁷ A *natura naturans* kreativitását elhanyagoló, az egymástól elhatárolt tárgyak hipotéziséből kiinduló elméletekkel szemben Grosz a természeti folyamatok dinamikus voltát és összekapcsolódását hangsúlyozta. Hasonló következtetésekre figyelhetünk fel Catherine Malabou újmaterialista filozófiájában is, amely kitüntetett figyelmet szentelt annak a neurotudományos belátásnak, miszerint az agy működési szabályai átalakíthatók. A plaszticitás malabou-i koncepciója⁸ szerint az anyag a lehető-

⁵ COOLE, Diana – FROST, Samantha (ed.) 2010. *New Materialisms: Ontology, Agency, and Politics*. Duke University Press, Durham, 12–13.

⁶ BENNETT, Jane 2010. *Vibrant Matter. The Political Ecology of Things*. Duke University Press, Durham.

⁷ GROSZ, Elizabeth 2008. *Chaos, Territory, Art: Deleuze and the Framing of the Earth*. Columbia University Press, New York.

⁸ MALABOU, Catherine 1996. *L'Avenir de Hegel: Plasticité, Temporalité, Dialectique*. Librairie philosophique J. Vrin, Paris. MALABOU, Catherine 1999. *Plasticité*. Léo Scheer, Paris.

II.1. MIÉRT LESZ VALAKIBŐL ÚJREALISTA?

ségek formálható terének tekintendő, ez pedig azt jelenti, hogy a neurális kapcsolatok átszabásával akár önnön identitásunkat, személyiségünket is radikálisan átalakíthatjuk. Ezekkel rokon motivációk mozgattak sok más újmaterialistát, így többek között Adrian Johnstont, Stacy Alaimót, Karen Baradot, William E. Connollyt, Diana H. Coole-t, Samantha Frostot, Vicki Kirbyt, Eugene Thackert és Elizabeth Wilsont. Érdeemes végül kiemelni, hogy az újmaterialisták elemzéseinek nagyon sokszor politikai dimenzióik is vannak. Gyakran lépték át a humán- és a természettudományok közti határvonalakat, és párbeszédet kezdeményeztek a különböző kritikai elméletekkel, hogy „renaturalizálhassák” a kései kapitalizmusban működő uralmi viszonyokról szóló vitákat.

Az újmaterialisták több vonatkozásban is a későbbi újrealista belátások megelőlegezőinek tekinthetők: a valóság kulturálisan közvetített vagy emberileg konstruált volta mellett vagy helyett, a posztmodern vagy posztstrukturalista elméletek korlátain túllépve igyekeztek magukra az anyagi és testi folyamatokra fókuszálni, s közben megszabadulni az antropocentrikus előítéletektől. A legtöbb újmaterialista szerint az ember-világ viszony csak egy változata a különböző entitások között létrejönni képes viszonyoknak, s magát az emberi tapasztalatot sem a felülmúlhatatlannak, szükségszerűnek vélt transzcendentális keretei között ítélték meg, hanem szem előtt tartva a feltételeiként szolgáló anyagi és testi tényezőket, illetve a velük való kölcsönhatásokat. Az újmaterialisták módszertanilag realistákként jártak el, amennyiben úgy tartották, hogy magáról az elmefüggetlen valóságról is szólhatunk, nem pedig csupán a róla már megfogalmazott kijelentéseink reflektálására vagyunk alkalmasak. Az általuk felállított diagnózis szerint a konstruktivizmus, „különösen a lingvisztikai vagy a diskurzuselemző alakjában, allergiás volt a »valóssal« szemben, az anyagi valósághoz való közeledést pedig alattomos

LOSONCZ MÁRK

fundacionálizmusként utasította el”.⁹ Az efféle tendenciákkal szembeszegülő újmaterializmus tehát a valósághoz való visszatérés érdekében kialakított stratégiának is tekinthető, s nem véletlen, hogy több képviselője is magához közeleink érezte a 2000-es években feltűnő újrealista áramlatokat. Mindazonáltal a szűkebb értelemben vett újrealizmus képviselőit, elsősorban Markus Gabriel, Jocelyn Benoist és Maurizio Ferraris filozófiáját jelentős távolság választja el az újmaterializmustól. Közös hármójuk gondolkodásában, hogy a valóságot rétegezettnek tekintik, s az anyagot legfeljebb egy rétegnek tekintik a többi mellett. A valóság sokrétűségét hangsúlyozva Gabriel különböző értelemmezőkről, Benoist a valóság és a rá alkalmazott normák közti eltérésekről, Ferraris pedig tárgyszférákról beszél. Érvelésük szerint indokolatlan az általában vett valóságnak tulajdonítani azokat a jegyeket, amelyek voltaképpen csupán a fizikai létezőkre jellemzőek. Így például a matematikai, a fiktív vagy a társadalmi entitások más jellegzetességekkel bírnak, mint a természetiek, vagyis elhibázott az utóbbiakra redukálni minden egyebet. Ebből a szempontból tévesnek, naiv és leegyszerűsítő naturalizmusnak vagy fizikalizmusnak tűnik az újmaterialista tézis, miszerint a valóság egészét meg lehet ragadni az anyagból és a testekből kiindulva. Ezzel a megközelítéssel Gabriel, Benoist és Ferraris az objektív kontextualizmus álláspontját szegezik szembe, miszerint az egyes entitások mindig valamely meghatározott körülmények között, valamely valóságrétegen belül fordulnak elő. Vagyis nincs olyan kategória (lét, tárgy stb.), amely kivétel nélkül és differenciálatlanul minden valóságrétegre érvényes lenne. A Gabriel által kedvelt példával élve: más a státusza a mesében szereplő boszorkánynak, a karneválon boszorkánynak öltözött személynek, és annak, akit a kora újkorban boszor-

⁹ COOLE, Diana – FROST, Samantha (ed.). *New Materialisms: Ontology, Agency, and Politics*, 6.

II.1. MIÉRT LESZ VALAKIBŐL ÚJREALISTA?

kányként végeztek ki. E plurális látásmód szerint a valóságban olyan kontextusok is vannak, amelyeket mi, emberek teremtünk, és olyanok is, amelyek tőlünk függetlenül is fennállnak. A kontextualisták nem csupán az újmaterialistákkal vitáznak, amikor a valóság rétegezettségét, az anyagra való redukálhatatlanságát emelik ki, hanem bírálóban részesítik mindazokat a filozófiákat, amelyek nagyratörő, a valóság totalitására vonatkozó kijelentéseket fogalmazznak meg, így a kortárs analitikus metafizikákat és a spekulatív realizmusokat. Tünetértékűnek tekinthetjük, hogy Gabriel szerint nem lehetségesek igaz metafizikai kijelentések, Benoist pedig „metafizika nélküli realizmusról”¹⁰ beszél, amelyet többek között a spekulatív realizmusokkal állít szembe. Például az objektumorientált filozófiának az általában vett tárgyakra vonatkozó megállapításai elnagyoltnak, episztemológiailag tisztázatlannak és naivnak, dogmatikusnak tűnnek a kontextualizmus felől tekintve. A kontextualista újrealisták egyetértenek a spekulatív realisták többségével azt illetően, hogy az ember nem kitüntetett létező, s ők is antikorrelacionisták, amennyiben nem csupán a szubjektivitásunk függvényében megragadható valóság létét ismerik el. Ugyanakkor azt is nyomatékosítják, hogy az ember által teremtett létezők, így a társadalmi entitások vagy az artefaktumok különleges megközelítést tesznek szükségessé, s nem lehet minden további nélkül rájuk húzni a tárgyiség egyetemesnek vélt kategóriáit. Röviden szólva: semmi nincs, ami az összes valóságrétegre alkalmazható lenne. Jegyezzük meg végül, hogy mind Gabriel, mind Benoist, mind Ferraris filozófiája felülemelkedni látszik az analitikus-kontinentális különbségen, többek között azért, mert mindkét hagyományban akadnak a realista álláspont számára kiaknázható belátások. Mindebben a kontextualista újrealisták olyan szövetségesek-

¹⁰ BENOIST, Jocelyn 2017. *L'adresse du réel*. Librairie philosophique J. Vrin, Paris, 15-53.

LOSONCZ MÁRK

re, társgondolkodókra számíthattak, mint Umberto Eco, John Searle vagy Paul Boghossian.

Elsőként egy olyan gondolkodót, Manuel DeLandát mutatjuk be, aki nem csupán az újmaterializmus képviselője az 1990-es évek elejétől, hanem első könyveitől kezdve megfigyelhető nála a realizmus melletti elköteleződés is, illetve később az újrealista áramlatokhoz való explicit kapcsolódás. DeLanda jelentős mértékben merít Gilles Deleuze filozófiájából, amelyről azt állítja, hogy voltaképpen semmi „posztmodern” nincs benne, hanem mindenekelőtt az elmefüggetlen valóság realista megragadására irányul. Ezt követően egy másik, szintén leginkább posztmodernként vagy posztstrukturalistaként leírt filozófus, jelesül Jacques Derrida befogadástörténetének azon – újrealista és egyéb – aspektusait mutatjuk be, amelyek eltérnek a szokványos értelmezési stratégiáktól. A DeLandáról és a Derridáról szóló részben közös a komplexitás fogalmának előtérbe állítása, a valóság téridőbeli kimeríthetlenségének és sokrétűségének, az emergens fejleményeket előidézni képes kapcsolatok hangsúlyozása, továbbá a rendszerek mint egészek és a részeik egymásra való redukálhatatlanságának tézise. A valóság rétegezettségére és plurális voltára vonatkozó belátásoknak központi szerepük van az értelemmezők Markus Gabriel által kidolgozott filozófiájában is. Részben hozzá kötődve, részben vele vitatkozva fejti ki Jocelyn Benoist az újrealista, mind a valóság evidens adottságát, mind a rá alkalmazott normáink különbözőségét szem előtt tartó filozófiáját. Végül a valóság rétegek Maurizio Ferraris által kidolgozott elméletét mutatjuk be, amely szintén kimondottan újrealista elköteleződésű, és intenzív párbeszédet folytat Gabriel és Benoist filozófiájával.

Gerold László

SZÍNHÁZI JÖVÉS-MENÉS

FF
FORUM

Gerold László (1940–2016) ötvenöt éven keresztül írta színházi és irodalmi kritikáit és tanulmányait, a vajdasági, de bátran mondhatjuk, az egyetemes magyar nyelvterület nagyra becsült színházi krónikása, tudósa volt. A *Symposion* első nemzedékéhez tartozva első színházi írásai már 1961-ben megjelentek, majd ott találjuk az 1964-ben kiadott *Kont-rapunkt* kötet szerzői között is. Hogy megszállott színikritikus lett, ezernél is több kritikája bizonyítja, ami egyben azt is jelenti, legalább ennyi előadást nézett meg s mondott róluk írásos véleményt, állt ki a szakmai nyilvánosság: drámaírók, dramaturgok, rendezők, színészek, tehát hozzáértők elé, s természetesen a színházi közönség és olvasói pergőtüzében is találta magát nemegyszer, mindig védve nézeteit, úgy, hogy közben érvekké bizonyította felkészültségét, hozzáértését és rátermettségét, legyen szó színházi előadásról, drámai szövegről, rendezői elképzelésről, színészi alakításról, sőt néha még a funkcionális díszlet vagy jelmez ügyébe is beleszólt. Csak a zene minősítésétől tartózkodott.

(Bordás Győző)

A SZÍNHÁZ (ÖN)KULTUSZA

„A festék [...] természetes és szent.”
(Kosztolányi Dezső)

A mottóul választott Kosztolányi-idézet a dolgozat alcíme, sőt akár címe is lehetne, mivel azt fejezi ki tömény pontossággal, ami a színház és ami a színházkultusz lényege: a valóság látszatát, s amely egyszersmind a színházat és a közönséget összekötő közmegegyezés alapja. Ahogy a színész-néző viszonyról írva ezt szellemesen és lényegretörően Jorge Luis Borges megfogalmazta: a színész az, aki „nyílt színen azt játssza, hogy ő másvalaki, olyan emberek gyülekezete előtt, akik azt játsszák, hogy ők másvalakinek hiszik”, mint aki valóban. De térjünk vissza a Kosztolányi-idézetéhez: „A festék [...] természetes és szent”, írja abban a színházi esszéjében, amelyben az életet és a színpad világát állítja szembe egymással. Az élet, írja, „kába és szellemtelen [...]”, semmitmondóan üres”, azonban a színpad világában, amely „mindig a hazugságok világa marad”, a „hazugságok [...] kerek, igazak és tökéletesek”.

És ez a paradoxon a színház lényege.

Ebből kell(ene) kiindulni akkor (is), amikor a színházkultuszt és a színház önkultusz-teremtését vizsgáljuk, s akkor is, ha ezen belül – ahogy erre dolgozatommal, a tanácskozás jellegéhez némileg karcsúsítva a témát, próbát teszek – az irodalmi kultusz színházhoz kötődő változatáról gondolkodunk.

Azzal, hogy a színház létezését a közönséggel való kapcsolat határozza meg, mégpedig olyképpen, hogy a színház csak a közönség által létezhet, s hogy ezt a kapcsolatot minden művésznél inkább a közvetlen találkozásból és az azonnali kölcsönös reakciókból adódó direkt viszony jellemzi, a színházat óhatatlanul arra kényszeríti, hogy magára irányítsa a figyelmet, hogy lehetőleg az érdeklődés középpontjában legyen. Sőt, mondhatnánk, hogy kellesse magát. Ahogy története folyamán szüntelenül teszi. Megtapasztalhattuk, semmi sem idegen tőle, amivel felhívhatja magára a figyelmet. S ebbe beletartozik az irodalom felhasználása is. De erről később.

Lássuk előbb azokat a formákat, amelyeket a színház önkultuszának kialakítása és ápolása érdekében teremt.

Ha elfogadjuk, hogy a színház létezése közönségfüggő, akkor a színház (ön)kultuszának vizsgálatát onnan kell kezdeni, ahol az előadások történetek: a színházépülettől. Az, hogy az épületnek egyrészt kitüntetett helye van a városépítésben, másrészt, hogy külső építészeti megoldásaival is kitérnek környezetéből, jelzi a színház helyét az urbánus világban. A sajátos külső, lokalizációs és építészeti ismérveinek megfelelően az épület belső tere is rendhagyó s egyben figyelemkeltő is. Ahogy a *Magyar színházművészeti lexikon* írja: „magában foglalja a *közönségforgalmi* tereket: előcsarnok, ruhatár, foyer, büfé” (MAGYAR... 1994; 758), hogy csak azokat említsük, amelyek – nem számítva a nézőteret – a közönség kiszolgálására szükségesek. De amelyek arra is alkalmasak, hogy a színházépület vonzáskörébe került néző figyelmét nemcsak úgy általában a színházra, hanem a konkrét, az adott színházra irányítsák. Ezt szolgálják a különféle – a társulatról, a színészekről és az előadásokról készült – fotók, a plakátok és a sajtóanyag, köztük elsősorban azok, melyek külföldi és rangos fesztiválokon való szereplésekre vonatkoznak, valamint a házi moziként szolgáló tévékészülékek, melyeken a színház műsorán levő előadásaiból készült reklám-összeállítások láthatók. De itt látható az az esti előadás alapinformációit tartalmazó tábla is, elsősorban azok számára, akik nem vásárolnak színlapot, műsorújságot, vagy elmulasztják megnézni az épület előtt/falán található üvegszekrényekben levő tájékoztató anyagot (képeket, színlapot, plakátot).

Kétségtelen, hogy a közönség megnyerésével szoros kapcsolatban levő színházi (ön)kultusz kialakításában az előadásé a főszerep. Ami a „közönségforgalmi térben” van/történik, az csupán felvezetése az előadásnak, amelynek létrehozása eleve magában foglalja többek között a közönség animálásának, pontosabban manipulálásának szándékát, attól a pillanattól kezdve, hogy a nézőterre lépünk, addig, hogy mintegy zárópoénként tapsrenddel készítenek bennünket elismerésünk kifejezésére: percekig tartó tapsra, hogy ez pillanatok alatt ún. vastapssá alakul, az már viszont a közönségen s nem a színházon múlik.

A színházi előadás mindig a jelenidejűség érzetét kelti, a néző úgy érzi, ami a színpadon játszódik, az itt és most történik, és ennek alapján a színház számít is a néző közreműködésére, azonnali reagálására, érzelmi és gondolati részvételére. Annak érdekében pedig, hogy ez a részvétel minél erősebb legyen, a színház – és ebben egyenrangú társa a drámaíró – igyekszik elhitetni a nézővel, hogy róla van szó. Amihez kétségtelenül hozzájárul a borgei idézet szerinti konvenció, színház és közönség közötti

közmegegyezés. A nézőnek, aki engedelmeskedve a színházzal kötött megállapodásnak, mely szerint a színész az, aki azt játssza, hogy ő másvalaki, mint aki valóban, annak egészen természetes és magától értődő, hogy ő is azt játssza, hogy a színész által játszott valaki – ő, amire a nézőt feljogosítja a színházzal kötött hallgatólagos megállapodás. Az így kialakult viszonyrendszerben a néző természetesnek veszi, hogy az előadásban önmagát keresse. Erre csábítja a drámaírás és az előadás-csinálás közös eljárása, mondhatnánk trükkje, amellyel az író is és az előadás is elhitheti a nézővel, hogy bennfentese a történeteknek: tudja azt, amit a történet szereplői még nem. S miközben ezt elhiszi, sőt imponál neki, nem veszi észre, hogy jóléretültsége csapda, amelybe hiúságból, kíváncsiságból észrevétlenül beleesétál, manipulálnak vele, mert sohasem pontosan az és úgy történik, amit és ahogy a magát beavatott vélt néző vár(ja). Ez logikus is, mert ha egy előadásban rendre beigazolódának a néző elvárásai, érdeklődése nem lenne tartós. A színházi szemfényvesztés eredménye, hogy „narcisztikus kéjjel nézzük azt, amit már ismerünk”, írja Jill Dollan (idézi IMRE 1999; 17), majd mintegy levonva a konklúziót, így folytatja: „Azért megyünk színházba, hogy a színpadon saját magunkat nézzük, és elvesztjük az érdeklődésünket, ha valami nem hasonlít ránk.” Nem érdektelen: valami s nem feltétlenül valaki érdekel bennünket – helyzet, érzés, gondolat, ami akárha sajátunk is lehet(ne), mert – ahogy Hevesi Sándor (HEVESI 1919; 267) fogalmaz – míg a „valóságban mindent a megtörténtsége igazol”, addig a „művészetben mindent csak az elhithetősége igazolhat”. A színház célja tehát, hogy elhithetővé tegye önmagát, amit legteljesebb mértékben az ideális néző igazolhatna vissza, ha lenne olyan, amilyenek például Spiró György elképzei: „Én úgy gondolom: az a néző, aki az előadást nem tudja kívülről, nem is igazi néző. Akkor is tudnia kell kívülről, ha még sose látta. Erről persze a szerzőnek, a rendezőnek, a színészeknek kell gondoskodniuk: az ő szent feladatuk, hogy azt mutassák fel a nézőnek, amit az eleve úgyis tud. Passzívan tudja csak, persze, ezért nem ő a művész. De tudja” (SPIRÓ 2000; 4). Mert „a nézőnek nem az a dolga, hogy bármit is megértsen. Nem dolga továbbá, hogy a befogadáson kívül egyéb interakcióba keveredjék a színpaddal”. A színház pedig, hogy ezt az ideális néző létezen, minden eszközt bevet, többek között saját – önmaga által kialakított – kultuszát is.

Két példa, melyek talán mindennél jobban megvilágítják a színházi (ön)kultusz gátlástalanságát. Az egyik: amikor a talán leginkább közönségfüggő műfaj, az operett úgy látta, hogy kifulladt s ezért érdektelenné válik, akkor létrehozta a műfaj azon változatát, amely őrzi a csábító hagyományt, de egyúttal önmagát karikírozza is (lásd *Csárdáskirálynő*). A másik:

az utóbbi néhány évtizedben a színház úgy mérte fel, csökken az irányában mutatkozó érdeklődés, ezért hajlandó volt a meghökkentés legmeglepőbb eszközeivel élni, spriccelte, köpködté, liszttel szórta, bottal ijesztgette a közönséget, a színészek meztelenre vetkőztek, a nézők ölébe ültek, szózuhataggal árasztottak el bennünket, vagy némán cselekedtek, tartottak előadást utcán, sportpályán, barlangban, gyáracsarnokban, vasúti kocsiban, repülőn, a színpadra erdőt telepítettek, mozdonyt hoztak... Majd amikor mindez megszokottá vált, akkor a színház élveboncolást végzett. Kitétte belső szerveit, gátlástalanul mutogatta bugyrait – íme, lássa mindenki, ilyen vagyok! Nincs bennem semmi titok, ezek a kopott/mállott színpadi falak, ilyen a zsinórpadlás, így lógnak/csüngenek belőlem a kábelek (GEROLD 1983). Mi volt ez? Illúziópusztítás, mítoszrombolás? Az. De nem a pusztulás, hanem az újjászületés szándékával. Körmönfont módszer. Lerombolni saját imázsunkat, hogy érdekeltté tegyük a nézőt, szétszedni önmagunkat, megmutatni játékszerünk belsejét, hogy gyerekké tegyük a nézőt, felébresszük benne gyermeki ösztöneit, játékra csábítsuk. Kész volt elpusztítani hosszú ideig épített kultuszát, de helyette újat teremtett.

Vagyis: a színház számára a kultusz teremtése is színház.

Annak ellenére, hogy a kultusz léte, működése elméletileg indokolható, minden kultusz, a színházi is az emberi tudás- és ismeretszerzési igényre, mondhatjuk, kíváncsiságra spekulál.

Ezt a színház egyrészt önkörében, az épületen belül, direkt ráhatással, másrészt pedig a vele kapcsolatban létező, létrehozható formákat használva, indirekt úton igyekszik kielégíteni. Az utóbbiak közé tartozik a színházi múlt megőrzését és megismertetését szolgáló, intézményesített színházi historiográfia (P. MÜLLER 2002) (múzeumok, kiállítások, könyvek, dokumentumgyűjtemények stb.), illetve a kultuszt jelentős mértékben segítő sajtó, mindenekelőtt a színészinterjúkkal, amelyek nemhogy elvlasztanák a művészt és a magánembert, hanem szándékosan összekeverik a kettőt (GAJDÓ 2003; 8–9), amire a különben is kettős életű (szerep és privát) színészlét alapot nyújt. De a kritika is, bármennyire s joggal tiltakozik az ellen, hogy a színházi reklámapparátus részének tekintsék, óhatatlanul azzá válik; személyes tapasztalatból tudom, nemcsak a dicsérő, hanem az elmarasztaló kritika is, sőt az utóbbi talán inkább.

Hogy az emlékek megőrzése a színház számára különösképpen fontos, az többek között azzal is indokolható, hogy a színházi előadás a születés pillanatában megsemmisül – annak ellenére, hogy ma már több megőrkítő eszköz létezik (nyomatás, fénykép, hang- és képrögzítés, digitalizálás stb.) –, ugyanabban a formában egyszerű és megismételhetetlen. Következésképp

pen a színház esetében az emlékezet és a kultusz tartománya ugyanaz, közös. S ez már azon sajátosságai közé tartozik a színházi kultusznak, amely talán speciálisnak is tekinthető, éppen úgy, mint az, hogy az irodalmi kultusz formája, eszköze a nyelv, a színházi kultuszé viszont csak részben a nyelv, nagyobb részét a látvány. Vagyis: ahogy a szót, a mozgást, az audio- és vizuális eszközöket együtt, egyszerre használó színház sokkalta heterogénebb, mint a szinte csak a nyelvet használó irodalom, úgy a színházi emlékezet- s kultuszteremtés lehetőségei is változatosabbak. De talán ennél is lényegesebb különbség, hogy az irodalmi emlékezettől eltérően a színházi „épp azt implikálja, hogy a múlt csak a jelenből (azon keresztül) érthető meg” (KÉKESI KUN 1999; 33), s ennek egyetlen magyarázatát a színház megszállott jelenidejűség-igényében kell látni. Míg az irodalmi emlékezet célja a múlt bemutatása, addig a színházi emlékezet, bár hasonlóképpen a múltat öleli fel, inkább a jelenre szolgálja, a jelenre vonatkozik. Kissé leegyszerűsítve talán azt mondhatnánk, hogy az irodalmi kultusznak a múltra vonatkozó formái, miközben a hagyománnyal való azonosulást szorgalmazzák, az irodalom genezisére, történetére figyelmeztetnek, nem föltétlenül a kortárs, a friss irodalmi művek megismerésére sarkallnak, a színházi kultusz célja viszont a kortárs, az élő színház iránti érdeklődés felkeltése.

A magyar irodalmi kultusz kutatás egyik alapművének számító, Shakespeare-rel kapcsolatos tanulmányában Dávidházi Péter írja (DÁVIDHÁZI 1989; 1–27), hogy a kultusz megközelítéséhez „ki kell lépünk mai tudatunk kereteiből, s behelyezkedünk a kultuszban hívők világába ahhoz, hogy a kultikus beállítódás, szertartásrend és nyelvi használat működését megérthessük”. S ez a kontextusba való visszahelyezkedés – ami az irodalmat illeti – kétségtelenül teljes mértékben igaz, a színház vonatkozásában azonban csak részben áll. Ha színházi múzeumban járunk, elsősorban nem abba a világba akarunk behelyezkedni, amelyet az adott kiállítás megidéz számunkra, hanem azt az élő, a mai színház részeként, szerves tartozéka-ként nézzük, ahogy egy színházi előadást nézünk. Vagyis: a színházi kultusz legjellemzőbb funkciója, hogy az aktuális, a létező színházzal hozzon bennünket minél közelebbi kapcsolatba.

De mi a helyzet az irodalommal a színházi kultusz világában? Helyesebben: hogy segíti az irodalmi kultuszt a színház? Milyen lehetőséget ad, jelent az irodalmi kultusz számára az, hogy az irodalom a színházi előadás (egyik) tényezője?

A kérdés megválaszolásához induljunk el a másik oldalról, abból, hogyan kap helyet a színház az irodalomban. A lehető számos példa közül

háromra hivatkoznék: Shakespeare, Molière és Molnár Ferenc műveire. Shakespeare, maradjunk csak a *Hamlet*-nál, színházelméleti és -gyakorlati tanácsokat sző a művébe. Jól ismerjük őket: „Illeszd a cselekvényt a szóhoz, a szót a cselekvényhez...” (Arany János fordítása). Vagy: a színjáték „föladata most és eleitől fogva az volt, és az marad, hogy tükröt tartson a természetnek; hogy felmutassa az erénynek önábrázatát, a gúnynak önnön képét, és maga az idő, a század testének tulajdon alakját és lenyomatát”. Molière részben saját színházeszményét fogalmazza meg, amikor *A nők iskolájának kritikájában*, majd a *Versailles-i rögtönzésben* vitázik a kritikával, részben pedig véleményt nyilvánít a konkurens társulat játéktílusáról. Molnár tematizálja a színházat, gondoljunk csak *A testőrré*, *A császárra*, a *Színház* címmel összefogott három egyfelvonásosra (*Az ibolya*, *Marsall*, *Előjáték a Lear királyhoz*), de említhető a *Játék a kastélyban* is, mindezek szereplői színészek, tárgyuk a színészvilág.

Mindhárom változat az irodalom részéről történő hozzájárulás a színházi kultusz kialakításához, amit a színház többféle formában viszonyozhat, és viszonyoz is. Úgy, hogy háziszerezőt választ magának, s műveinek ösbemutatójára kizárólagos jogot formál, mint a Vígszínház tette évekig Molnár darabjaival, ily módon az író és a színház neve egybeforr, közös emblémaként figurál. De úgy is, hogy egy-egy színház elkötelezi magát valamely műfaj, funkció vagy általános törekvés mellett, és cégerére tüzi, kultikussá teszi azt. Így beszélhetünk többek között operettszínházról, népszínházról, nemzeti színházról.

Hogy két kultuszteremtési változatot külön is említek, elsősorban abból következik, hogy napjainkban mindkettő gyakori. Mindkettő az írók és az irodalmi művek színház által történő kultikussá tételét szolgálja: az egyik a különösképpen preferált alkotók és drámák esete, a másik pedig az ún. drámaíró versenyek.

Hogy a drámaírók közül koronként ki népszerű, annak többféle magyarázata lehet, de mindennél fontosabb, ha a népszerűséget a művek időszerezésük határozza meg. Ahogy manapság elsősorban Csehov esetében történik, kinek elveszett, elbizonytalanodott hőseit érezzük magunkhoz közelieknek. De említhetnénk itteni példaként Mrozeket, akinek a lét abszurditását ábrázoló művei szolgálhatnak magyarázatul arra, hogy például az Újvidéki Színházban eddig hét darabját láthattuk. És még sorolhatnánk a példákat arra vonatkozóan, hogy a minél teljesebb és hitelesebb önkifejezésre törekvő színház kultikussá tesz írókat, segíti írók és művek kultuszát.

Néhány éve a magyar színházi világban is divatossá váltak az ún. drámaíró versenyek. A görögökig visszavezethető hagyományt a színház al-

kalmasint azért fedezte fel, mert kiváló alkalom a színház önkultuszának alakítására, amit mellel az irodalom is a maga hasznára fordíthat.

Végezetül: anélkül, hogy a felettébb érdekes, vonzó témát, mint amilyen a színház (ön)kultuszteremtése és működése, illetve az irodalmi és a színházi kultusz kölcsönössége, kimerítettnek tekinthetnénk, az itt felvázoltak alapján talán nem elhamarkodott kijelenteni, hogy a két kultusz lélektanát, intézményesülését és társadalmi hatását, de önhasznúságát tekintve is hasonló, egymást kölcsönösen segítő viszonyban áll.

Irodalom

DÁVIDHÁZI Péter (1989): „Egy irodalmi kultusz megközelítése”. In Uő: *„Isten másodszülöttje”*. A magyar Shakespeare-kultusz természetrajza. Gondolat, Budapest, 1–27.

GAJDÓ Tamás (2003): Mikor üzlet lett a színház. Kis magyar színházi marketing 1837–1949. *Zsöllye*, 2. 8–9.

GEROLD László (1983): *Színházesszék*. Forum, Újvidék

HEVESI Sándor (1919): A primadonna az asztal tetején. In Uő: Az igazi Shakespeare és egyéb kérdések. *Táltos*, 267.

IMRE CÉ Zoltán (1999): A min(t)ha néző – de hol van az igazi? *Critikai Lapok*, 7–8. 17.

KÉKESI KUN Árpád (1999): Hist(o)riográfia. A színházi emlékezet problémája. *Theatron*, 3. 33.

KOSZTOLÁNYI Dezső (1978): Festék és arcszín. In Uő: *Színházi esték II*. Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest

MAGYAR színművészeti lexikon (1994): Főszerk. Székely György. Akadémiai Kiadó, Budapest, 758.

P. MÜLLER Péter (2002): *Színház és (intézményes) emlékezet*. Színház és emlékezet. OSZMI, Budapest

SPIRÓ György (2000): Az ideális néző. *Zöllye*, 1–2. 4.

MODERNITÁS ÉS AKTUALITÁS DRÁMÁBAN ÉS SZÍNHÁZBAN

Annak ellenére, hogy nem szándékom a dolgozat címében szereplő két fogalom, a *modernitás* és az *aktualitás* részletes vizsgálata, elkerülhetetlen jelezni, mit értek rajtuk, milyen értelemben használom őket.

*Modernitás*nak nevezem egy-egy mű *immanens* sajátságait, azokat az irodalmi eszközöket, melyek meghatározzák, jellemzik, tehát megkülönböztetik más művektől, mint amilyen a beszédmód, a nyelv, a stílus, illetve a tartalom; vagyis beszélhetünk esztétikai és tartalmi modernitásról. *Aktualitás*nak viszont a művet *befogadó* értelmezést nevezem. Az adott mű befogadását, azokat a gondolati, érzelmi vonatkozásokat, melyeket a befogadó egyén vagy környezet *akkor*, tehát egy meghatározott társadalmi, politikai, gazdasági, kulturális pillanatban magához közelinek, magára érvényesnek érez.

A modernitás mindig a mű jellemzője, az aktualitást mindig a befogadó közeg teremti meg, vagyis a modernitás elsősorban esztétikai és gondolati struktúrát jelent, az aktualitás viszont társadalmi, gazdasági, politikai, művelődési struktúra következménye.

A kettő egymással szorosan összefügg. A mű akkor nyer(het)i el létezése értelmét, amikor találkozik a befogadói közeggel, s hogy ez egy mű esetében mennyire fontos, azt mi sem bizonyít(hat)ja jobban annál, mint-hogy immanens jegyeit, amit modernitásnak nevezünk, lényegében az adott környezeti struktúrában éppen érvényes, mondhatnám divatos befogadási normák határozzák meg. Jürgen Habermas írja, hogy a „modernitás felnyitja önmagát a jövőnek”, de mondhatnánk akár azt is, hogy a modernitás felkínálja magát az aktualitásnak, ezért mind esztétikai, mind pedig tartalmi jegyeinek megválasztása eleve a befogadás reményében történik. Akkor is, ha a szerző nem tud(hat)ja, ki lesz műve olvasója/nézője, ahogy Bókay Antal írja, „fogalma sincs arról, hogy milyen értékrenddel, milyen felfogóképességgel rendelkező olvasót talál majd”. Mégis kétségtelen, hogy

minden szerző gondol a befogadóközeg felkészültségére, az is, akinek feltett szándéka, hogy nem követi az elfogadott, érvényben levő trendet. Ugyanakkor pedig a befogadóközegnek késznek kell lennie a művel történő kommunikációra, rendelkeznie kell az adott időhöz és helyhez kötődő politikai, érzelmi, gondolati stb. léttudattal, amely a mű/művek immanens tulajdonságaival, modernitásával szembesülve megteremti ezek aktualitását létrehozó kontextust.

Az alábbiakban három vajdasági magyar dráma (Tolnai Ottó: *Könyök-kanyar*, Varga Zoltán: *Indiánsírató*, Deák Ferenc: *Határtalanul*) és a vajdasági magyar színjátszásnak modernitás és aktualitás szerinti kapcsolatát próbálom bemutatni.

Azért választottam az említett három művet, mert modernitásstruktúrájuk igen különbözik, aktualitásstruktúrájuk pedig nem.

Ha a bevezetőben említett két modernitásszférát, az esztétikait és a tartalmi vizsgálgjuk, azt tapasztaljuk, hogy amíg a művek esztétikai modernitása fölöttébb eltérő, addig tartalmi modernitásuk a látszat ellenére igen közeli, lévén hogy mindhárom dráma témája alapvetően az emberi, sőt a kisebbségi azonosságkérdés, illetve a kisebbség és a többség viszonya, konfliktusa. S bár ez más-más közegben, természetesen más-más történetkompozíció keretében merül fel, mindhárom esetben az azonosság megőrzésére irányuló igyekezet, sőt küzdelem játszódik le.

Kiindulópontunk legyen a műfaji meghatározottság. Írója a *Könyök-kanyart* „játék”-nak, az *Indiánsíratót* „színpadi tetemrehívás”-nak, a *Határtalanul*-t pedig „romdrámá”-nak nevezi, az előbbit szerencsésebb talán parabolának, az utóbbit pedig drámai riportáznak mondani. Azért találó „játék”-nak nevezni a *Könyök-kanyart*, mert a helyzetet teremtő alapötlet éppen úgy játékos, mint a beszédmód, amely a Tolnai-versekből ismerős eljárás szerint alakul, olyképpen, hogy az egyik szó inkább hangzásával, mint jelentésével hívja életre a másikat (például a hajnalodik jelentésű hasadni kezd a selymet kézzel hasogató boltost idézi fel), olyképpen, hogy egy név említése idéztet fel más neveket, egy anekdota indukálja a másikat. De ötletszerűen játékos Tolnai tárgymitológiája is állandó toposzaival (azúr, tenger, búza, libák, borbélykoffer stb.), akárcsak az a csapongó dikció, mely megtevéstően összefüggéstelen beszéd látszatát kelti, hogy azután fölöttébb konkrét eseményt („Amikor elvitték az apádat a partizánok”; „Hallom, az amatőrszínház épülete épp eladó”) felvillantó mondat, vagy akár egyetlen szó vagy név, mint késpenge villanása figyelmeztessen a valóságra, időre, helyre, visszazökkentsen bennünket a már-már kaotikus szertelenségből a legmindennapibb valóba, életünk reáliái közé. Így keveredik Tolnai szó-

vegében, pontosabban szövegeiben, verseiben, novelláiban és drámáiban a valóság és a költészet, ahogy Parti Nagy Lajos írja, „a legegyszerűbb, legköznapibb dolgok válnak a kezén valami fantasztikus közvetlenséggel költészetté, metaforává, a legvadabb, legszürrealisabb képzetársításairól is kiderül, talpig valóságból vannak”.

Varga Zoltán drámai paraboláját az önmaga kételyeivel viaskodó törzsfőnök mondatainak az érvelés-cáfolás közötti váltakozása, a bizonyítást és a visszavonást közös mondatba záró, szembesítő nyelvi szerkezetek jellemzik. Itt nincs helye a megfontoltságot nélkülöző ötleteknek, a lélekrajz elképzelhetetlen a hitelességet biztosító megélttség nélkül. A halál előtti pillanathoz illően, a felmentés vagy elítélés közötti választással összefüggésben itt minden szó komoly, minden mondat feszültséggel telített. A két főszereplő, a törzsfőnök és a gyóntatópap gondolkodása, beszéde szinte az összetévesztésig hasonló.

Színpadi riportársát Deák játékosan a „romdráma – drámárom” szójáttékkal értelmezi, utalva egyszerre a romjaiban levő család sorsára és a riportszerűen építkező, a hagyományos szerkezetet nélkülöző műfaj(rom)ra. Ezért szereplőinek ábrázolását és dikcióját ez a publicisztikából ismert, által elterjedt klisényelv határozza meg, ami azért nem zavaró, mert ebben a műben a beszédmódnál sokkalta fontosabbak a konfliktusos helyzetek.

Sajátos, de érthető, hogy Tolnai beszédét, képeit a kisvárosi emlékvilág, illetve reáliák határozzák meg, hogy Varga az egyházi és a törvénykezési, jogi dikció szerint, s hogy Deák a politika és a publicisztika zsargonja szerint alakítja művének irodalmi eszközeit. S bár a szövegek esztétikai struktúrája lényegesen eltérő, mindhárom művet autentikus modernitás jellemez, részint mert a szerzők a tartalmi szférához megfelelő esztétikai szférát társítanak, részint pedig mert mindkét szférából könnyű az átjárás a drámák keletkezésekor létező életszférába, ahogy erre a művek és a műveket körülfogó valóság között létező számtalan érintkezési pont utal.

Következésképpen mindhárom mű aktualitáslehetősége evidens.

Mielőtt azonban szólnánk a három mai vajdasági magyar dráma modernitásjegyeinek és aktualitásának viszonyáról, szólni kell a vajdasági magyar színjátszás modernitásáról, ami sokkal nehezebben írható le, mint irodalmi szövegek esetében tettük. Először is, mert a színjátszás nem csak verbális jellegű művészet, a szó, az irodalom benne csupán egyetlen komponens, s ezért mint ilyen összetettebb, sőt megfoghatatlanabb, szétfolyóbb is, másodsor pedig mert a színjátszás, egy-egy színház műsora is sokkal kevésbé egységes, mint amilyen egyetlen irodalmi mű, a legszövevényesebb is lehet. Másféle színjátszói modernitásjegyekkel bír egy kimondot-

tan szórakoztató jellegű előadás, mint az ún. komoly dráma megjelenítése. S bár vannak korra, helyre, közönségre és előadókra jellemző, s általuk meghatározott modernitásnormák a színjátszásban, de ezeket akár egy színházra vonatkozóan is, szinte lehetetlen megnevezni, kivált ott, ahol, mint nálunk, mindenkire egyszerre szólni kívánó színház(ak) van(nak). Az azonban megállapítható, hogy egy adott színház, mert színészei inkább erre képesek, s mert közönsége elsősorban ezt szereti, alapfokon a realiztikusnak vagy az abszurdnak nevezett játéktípust műveli-e. Ennél az általánosságnál azonban többet, pontosabban aligha mondhatunk, bármelyik színházról is van szó. Esetleg a két stílus árnyalatait említhetjük, vagy azt a változatot, amelyek a két stílust vegyítik, miközben vagy az egyik, vagy a másik elsődlegességét fogadja el.

Sokkal könnyebb meghatározni a színházak tartalmi modernitását, amin – akárcsak az irodalom esetében – azokat a gondolati, érzelmi jegyeket kell érteni, amelyek általános vonatkozásban rezonálnak az adott időben és helyen létező, működő színház közönségének gondolati, érzelmi világát jellemző létfelfogásával, világképével.

Említettem, mindhárom vajdasági magyar dráma sajátos modernitástruktúrát mutat, de hogy ezek érvényesüljenek, mindenképpen találkozniuk kell(ene) a színjátszás, színházaink modernitásjegyeivel.

Vajon találkoznak-e?

A felelet végtelenül egyszerű: ha a drámákat előadják/előadták, akkor van/volt esély a két modernitás találkozására. Más szóval: kizárólag a színházon vagy egy rendezőn múlik, hogy bármelyik dráma modernitássféréja életre kel(het)-e. (Zárójelben jegyzem meg, az olvasóban is vitalizálódhatnak az irodalmi alkotás modernitásjegyei, de a dráma igazi élettere a színház, az előadás.)

Ahhoz viszont, hogy színház vagy rendező érdeklődése egy-egy dráma felé forduljon, ezt előadásra válassza, nem elegendő, ha az illető mű rendelkezik olyan modernitásjegyekkel, melyek megfelelnek egy közeg elvárásainak. Szükséges, hogy a rendező a drámát alkalmasnak találja arra, hogy a színház alapkövetelményének tekintett aktualitás kifejezésre juthasson az előadásban. Ehhez viszont elsősorban nem a dráma modernitásmérveire van szükség, hiszen nem egy olyan esetet tudunk, hogy semmilyen modernitásjegyekkel nem rendelkező dráma előadása a rendezői értelmezés és a befogadó közeg érzékenysége által kap erőteljes aktualitást. (Emlékeztetnék Harag György legendáris marosvásárhelyi előadásaira, az *Özönvíz előttre* és a *Szerelemre*. Nemcsak Nagy István naiv szociális drámája, hanem Barta Lajos kisvárosi életképe is nélkülözi azt a modernitást, amely

évtizedek múlva aktualitást provokálhatna.) Ugyanakkor viszont kifejezett modernitásjegyekkel rendelkező dráma előadása (mint például Mrožek *Rendőrsége* Hernyák György rendezésében az Újvidéki Színházban) híján lehet a legcsekélyebb aktualitásnak is.

Mindkét színházi példa egyértelműen azt bizonyítja, hogy az aktualitás kizárólag szubjektív mozzanatoktól függ: a rendezőtől, illetve a közönségtől. Lévén, hogy a színházban az író és az olvasó közötti szellemi viszonyt nem a mű teremti meg, mint Horváth János irodalomra érvényes axiómájából tudjuk, hanem a művet átértelmező rendező, aki saját gondolati, érzelmi világgépét kívánja a választott mű és a színház bonyolult struktúrája által megfogalmazni, azzal a szándékkal bemutatni, hogy hatással legyen az előadást befogadó közegre, a közönségre. Illetve, hogy az előadás közönsége magára érvényesnek találja a rendező megfogalmazta szemléletet, ezt elfogadja vagy elutasítsa.

De térjünk vissza a vajdasági magyar drámaírás említett három szövegehez. Pontosabban ahhoz, hogy a három dráma közül eddig csak egy, a *Határtalanul* kapott színpadot, lehetőséget arra, hogy modernitása találkozzon a közönség által indukált aktualitással. Miért? Az említett, a rendezői választással kapcsolatos szubjektív mozzanaton kívül ennek magyarázatát színjátszásunk modernitásszintjében kell keresni. A jelenleg érvényben levő megjelenítési normatíváink szerint valóban a *Határtalanul* a legjátszhatóbb mű a három közül. Egyfelől publicisztikus jellegű aktuálpolitikuma kér a maga számára színpadi életteret (előadás-kritikámban „vezércikkdrámá”-nak neveztem!), bemutatásának – mind a dráma, mind pedig a megjelenítés gyengéi ellenére – felbecsülhetetlen jelentőségű „színházi és politikai gesztusértéke van” (akárcsak Deák *Légszomjának* volt 1971-ben!), másfelől viszont a két színházunkban használatos realista színészi beszédmódhoz ez a mű áll a legközelebb. A Deák-mű modernitása ezért talált rá legkönnyebben a művet éltető aktualitásra.

Nem hinném, hogy Varga Zoltán művének színpadi életre hívására nem lenne színjátszásunknak eszköze, inkább arról van szó, hogy vagy nem tudtak/tudnak létezéséről (ami a színházi dramaturgia tájékozottságát ismerve egyáltalán nem lenne meglepő), vagy hogy műfaja nem felel meg napjaink direkter közlésmódjának, ma nem a paraboladrámák, hanem a vezércikkdrámák divatját éljük.

Tolnai nyolc jelenetből álló művének előadása elé másféle akadályok tornyosulnak. Nevezetesen az, hogy színházi kultúránk – mind rendezőinkre, mind színészeinkre gondolok – felkészületlen a Tolnai-féle modernitás átvételére. Nincs olyan rendezői, színészi eszközök birtokában, amelyek

alkalmasak lennének Tolnai szürrealizmusba csomagolt valóságvilágának vele egyenértékű kifejezésére. Hogy a Tolnai-féle szociográfiai abszurd nem beszélhető nyelv rendezőink számára, arra a Virág Mihály rendezte felemásra sikeredett *Végeladás* vagy *Briliáns* előadása éppúgy emlékeztethet, mint az a tény, hogy a *Könyökkanyarral* leginkább rokon *Paripacitrom* sajátos tolnais struktúráját nem itteni rendező, hanem a romániai színházi pályán nevelkedett Tömöry Péter tudta a művel egyenemű előadássá formálni (ha rendezőinken múltott volna, a mű talán sohasem került volna közönség elé, minthogy az 1992-ben írt *Könyökkanyarnak* sem adatott ez eddig meg), de az előadás (annak ellenére, hogy a színészek, mindenekelőtt Törkőly Levente, Bicskei István, Venczel Valentin, sőt az akkor még főiskolás Tóth Loon és Módri Györgyi hibátlanul beszéltek a dráma nyelvét) Tömöry műre való ráhangoltsága ellenére sem találkozott ezt a színházi nyelvet átvenni képes közönséggel.

Végezetül, nem lezárva a témát, de befejezve a dolgozatot, talán sikerült láthatóvá tenni dráma és színház vonatkozásában, külön-külön is, s viszonyuk tekintetében is, mi mindentől függ a modernitás és aktualitás önértéke és kapcsolatának alakulása.

KISEBBSÉGI MENTALITÁSVARIÁCIÓK A VAJDASÁGI MAGYAR DRÁMÁBAN

Az ebben a tanulmányban tárgyalt három színpadi szöveg (Deák Ferenc: *Légszomj*; Tolnai Ottó: *Könyökkanyar*; Varga Zoltán: *Indiánsírató*) nem előzmény nélküli s nem is társtalan alkotás ilyen tekintetben a vajdasági irodalomban általában és ezen belül ebben a drámairodalomban sem.

Ha az előzmények után nyomozunk, akkor először is a két világháború közötti időszakkal kell foglalkozni, amikor a politika által történt határmódosítás folytán a vajdasági magyarság kisebbségi sorsba jutott, s amikor ebbe az új helyzetbe kellett beleilleszkednie, önmagára találnia. Ez természetesen a lassan konstituálódó vajdasági magyar irodalomban is kifejezésre jutott. Kezdetben inkább a személyesebb jellegű lírában s részben a helyzet bemutatására vállalkozó prózában, és csak elvétve a drámaírásban, amely állandó színház nélkül különben is elég értelmetlen vállalkozásnak bizonyult akkoriban.

Az időszak drámaírásában, bár valóban fölöttébb szerény eredményekkel dicsekedhet, több vonulat is létezett. Senteleky Kornél Madáchhoz kötődve az élet értelmét keresendő az ember, az alkotó feloldhatatlan magányáról ír, többen (Radó Imre, Borsodi Lajos) a leggyakrabban művészkörökben játszódó, a pesti színházi műsort követő, utánzó polgári szerelmi háromszögtörténeteket szorgalmazzák, vannak bizonyos avantgárd, illetve szociális tárgyú próbálkozások (Löbl Árpád, illetve Somogyi Pál tollából), s létezik a továbbélő népszínmű-hagyomány, elsősorban a gombamód szaporodó műkedvelő egyesületek műsorigényének kielégítésére.

A kisebbségi mentalitás kérdése szinte kizárólag az utóbbiakban tematizálódik. Legkifejezettebben Börcsök Erzsébet *Esteledik* és Cziráky Imre *Muskátlí* című művében. Mindkét népszínmű a falusi és a városi életmód közötti választás kérdését veti fel. S mindkettő a kisebbségi megmaradás feltételeként a falusi változat győelmét hirdeti, ahogy Börcsök fogalmaz: „Vesszenek a városiak! De nekünk meg kell maradni. Mert mi vagyunk a termőföld. Belőlünk sarjad az élet...” Cziráky, kinek színműve addig nem

tapasztalt esemény volt, több mint tíz helyen kapott színpadot, a városi és a falusi kultúra szembeállításával fogalmazza meg üzenetét. A mű lelkes fogadtatása, látva a népviseletbe öltözött, felpántlikázott, nemzeti színű lo-bogót lengető műkedvelőket megörökítő fotókat, csendes demonstráció is volt 1940-ben a kisebbségeket nem éppen kedvelő királyi Jugoszláviában.

A második világháborút követő évtizedben a kisebbségi kérdést állami-lag megoldottnak tekintették, következésképpen az irodalomban sem merül fel ennek érdemi ábrázolása.

A vajdasági magyar drámaírásban, akárcsak a vajdasági irodalom egé-szében, a hatvanas évek jelentették a fordulópontot. Egyrészt akkorra értek be az ötvenes években induló költők, prózaírók, másrészt egy új nemzedék jelentkezett, amely ugyan kezdetben elutasított mindennemű kapcsolatot a hagyománnyal, majd pedig ízlésében megerősödve felfedezte azt s megtalálta benne a számára közelit, illetve a vidékiességen túlmutató értékeket.

A kisebbségi lét, mentalitás is, amivel a líra és a próza időnként sze-rényen és visszafogottan foglalkozott, elsősorban Fehér Ferenc, Herceg János és Németh István által, s ami majd negyedszázadig nem téma a drámaírásban, ekkor (a 60-as évek végén, a 70-es évek elején) tűnt fel a magyar irodalomnak ebben a szegmensében. A fordulatot Deák Ferenc művei hozták. Őt az emberi kapcsolatok torzulása érdekelte. Ennek ke-retében foglalkozott a hogyan élünk kérdésével, melynek ábrázolásában a drámai konfliktus egyik pólusán mindig a tenni vágyás, vele szemben pe-dig a másik póluson a bénító enerváltság, a kiszolgáltatottság elfogadása található. Az akár tézis- vagy paraboladrámának is nevezhető *Áfonyákban* (bemutató 1969-ben), amely egy kolostor jelképezte zárt közösségben ját-szódik, s amelyben egy kívülről érkező romlatlan fiatalember lesz a kő-rülmények áldozata, mind nagyobb megalkuvásra kényszerül, míg végül választania kell, vagy enged, hogy betörjék, vagy elűzik, de mindenkép-pen – lelkileg vagy fizikailag – megölik. Ha túl tágan értelmezzük a fő-szereplő, György esetét, akkor akár a kisebbségi ember sorsára is gondol-hatunk, akit a nagyobb közösség állít választás elé: vagy beintegrálódik, vagy megsemmisül.

A Deák-drámákban állandóan jelen levő hogyan élünk kérdése kisebb-ségi vonatkozásban tudatkritikának is tekinthető *Légszomyban* (bemutató 1971-ben) tematizálódik. Deák szerint, ahogy bemutató előtti nyilatkoza-tában áll: a dráma legfontosabb erénye, hogy „gátások nélkül szól azokról a katarzisosokról, amelyek ebben az új világban, korunkban keletkeztek, de amelyeknek a gyökerei sokkal mélyebbek”. Erre vállalkozott ő egy vajda-sági magyar parasztszaládon belül a családtagok magatartásának és egy-

máshoz való viszonyának bemutatásában. Szándéka erkölcsi katarzis kiváltása annak érdekében, hogy a belénk kövült, tudatunkba sült kishitűségre, szorongásainkra, alázatunkra irányítsa figyelmünket, elménket, hogy nézzünk szembe önmagunkkal és a velünk együtt élőkkel, felszámoljuk végre a téveszméket, hiedelmeket és a bennünk is jelentkező rosszindulatot. Arra szólít fel Donát, a szembenézést és változást sürgető főhős hasonlatával, hogy lássuk, mekkorára nőtt a kezünk, a lábunk, hogy talpon állva lássuk valódi méreteinket. Mert „együtt fulladunk meg mindnyájan...” Ezt elkerülendő lázad, száll szembe családjával a kis közösséget kívülről is látni képes értelmiségi főszereplő. És ahogy jelképes Donát helye a színpadi térben, úgy jelképes funkciójuk van a családtagoknak is. Kezdetben Donát a vízszintesen kettéosztott tér felső részén fekszik, keze, lába azonban lelóg az alsó szintre, így jut kifejezésre, hogy bár kívül került az alsó térből, de oda is tartozik. Majd a történet alakulása, a drámai konfliktus erősödése folyamán egyre szűkíti az alsó életteret. Légszomjat okoz családjának, a kérges szívű, de esendő, megalkuvó, sőt korrupt Apának, az üvegek és edények között élő kiszolgáltatott Anyának, a testamentumért remegő, jussra váró idősebb testvérnek, Károlynak, a kitörés szempontjából téves utat választott fiatalabb testvérnek, Vikornak. A család hatodik tagja a család áldozatává vált, a magát vízbe ölő lánytestvér, Blanka, kinek szelleme tűnik fel olykor. De jelképek a családhoz nem tartozó szereplők is, akik a politika, az ideológia változásait jelzik.

Kezdetben Donát is vállalja a rá osztott szerepet. „Én azért vagyok itt, mert ezt a helyet osztották ki nekem... Buta, szűk világ, rendben van. Kicsi embernek tán nem is kell nagyobb” – mondja, majd fokozatosan ébred rá, hogy neki, az embernek, ennél több, más sors jár. S ennek érdekében próbálja öntudatra ébreszteni családját, hogy ne sunyin, gyáván, múmiaként, csigaként, lárvaként bezárkózva éljenek.

Hogy Donát ezen figyelmeztetése ne maradjon meg a dráma keretein belül, zárómonológját Deák főhőse a történetből kibeszélve, a közönség felé fordulva mondja. Ám, hogy egy ember igyekezete nem elegendő, összefogásra, egy akaratra van szükség, arra a szerző darabzáró didascalíája utal: „A mozgatható padozat egész az alsó szintérré ereszkedett, a hangáradaton át segélykiáltások, jajszavak és sírás-rívás hallatszik. Donát utolsó erejével még tovább csavarja a hajtókart, a padozat alól kifröccsen a vér. És egyre folyik, csorog le egész a nézőtérre, hosszú patakokban árasztja el a világot. Donát még egyszer felegyenesedik, aztán levegő híján zajosan, még mindig háborogva elvágódik, kiszenved... Csend. Semmi értelme a tapsnak.”

Ez az utasítás azonban, ahogy a rendezőpéldány is tanúsítja, az előadásban nem realizálódik, nem is realizálódhatott teljes mértékben, de a Donátot alakító színész mozdulataiból mégis egyértelmű volt, hogy a dráma címéül választott légszomj éppen úgy fenyegeti azokat, akik képtelenek öntudatra ébredni, mint azt, aki magányos akcióba kezd.

Azt nehéz lenne eldönteni, hogy a kisebbségi mentalitás témájának irodalmi feldolgozása azért maradt folytatás nélkül, mert a *Légszomj* megosztotta a közönséget, a lelkesedés mellett olyan vélemények is elhangzottak, miszerint a mű színre vitele politikailag káros volt, vagy, mert a politikai légkör változása következtében nem volt ajánlatos és lehetséges a téma életben tartása. Tény azonban, hogy a kisebbségi téma több éven át, szinte a kilencvenes évekig nem tűnik fel a vajdasági magyar drámaírásban, jóllehet több olyan dráma is íródott, illetve szinpadai adaptáció készült s került bemutatásra, amelyek a lét általános kérdéseivel, s ilyenén a kisebbségi mentalitással (helyzet, gondolkodás- és viselkedésmód) is foglalkoztak. Igaz, csak érintőlegesen. Mint például Gobby Fehér Gyula két műve, a korát megelőző s ezért megértésre nem találó kisvárosi művészről, a filmes Bosnyák Ernőről szóló *Duna menti Hollywood* és *A hajó*, mely a „hová megyünk, hová jutunk, mivé leszünk, mi lesz a sorsunk, merre tartunk...?” kérdését veti fel. Vagy Fehér Kálmánnak a szabadságigényt és a történelmi predestinációt szembesítő *Látomásnak ajtót nyitni* című folk cantatája, amely részben tartalmazta a hatvanas évek közepén megjelent, a kisebbségi létről is szóló, talán máig nem kellően méltányolt versciklus, a *Száz panasz* témánkba vágó mozzanatait, illetve legfőképpen Domonkos István remek, immár kultikussá vált poémájának, az *Én lenni*...-nek szinpadai változata, melyhez a világbavettség témája okán legközelebb Tolnai Ottó novellából írt *Briliáns* című monodramája áll. Ezt megelőzően pedig Tolnainak a tárgyak és emberek sorsának elválaszthatatlanságáról szóló kanizsai drámája, a *Végladás* említendő. Ez utóbbi akár folytatásának is tekinthető, elsősorban az ismét színhelyül választott Kanizsa okán, a kolozsvári színház bicentenáriumi pályázatára készült, ott díjazott, Harag György emlékének ajánlott, nyolc jelenetből szerkesztett „játék”-a, a *Könyökkanyar*, amely a vajdasági drámaírásban a kisebbségi mentalitás mindmáig talán legmarkánsabb drámája.

Hogy Tolnai kiváló érzékkel talál rá a drámai helyzetekre, azt a víz és tűz ellentétére épülő *Tűzálló esernyőtől* kezdve (1974-ben jelent meg) többször is bizonyította.

A már-már abszurdmód hihetetlen alaphelyzetre épülő *Könyökkanyar* olvasható akár balesettörténetként, amely arról (is) szól, hogy egy pót-

kocsis kamion belerohant egy (hajtú)kanyarban álló házba. A pusztaság mögé tekintő olvasat szerint fontossá válik, hogy a kamion szerbiai rendszámú, a ház pedig a Tisza partján van, illetve, hogy a házban levők élettere jellegzetesen közép-európai, kisvárosi, amely egykori színházi előadások, köztük elsősorban a legendává lett helyi *Csárdáskirálynő* emléket őrizi, és saját készítésű, elsősorban Abbáziát ábrázoló olajfestmények megöltözöparavánok töltik ki. Számos helyhez és hagyományhoz kötött, féltve őrzött emlék, melyek tipikusan bácskai, kisebbségi, sőt magyar közösségekre, ennek mentalitására jellemzőek. Ezzel a világgal szemben a kamion utasai afféle mai nomádok, életformájuk a vándorlás, örökös vándorok ebben a térségben, kiket szélhámós dörzsöltség s ragacos primitívség éppen úgy jellemez, mint az, hogy spontán gátlástalansággal bármit birtokukba vesznek. Ez történik ezzel a muskátlis ablakú házzal is, melybe az őket szállító, a motorházon akár egy tudatvilág jelképének is tekinthető, szerencsét hozó lópatkóval „ékesített” kamion belefűródött.

A jelképesnek tekinthető szerencsepátkó említésével egy újabb olvasati körbe lépünk, amely két merőben másféle világ találkozásáról szól, arról, amelyiknek féltett kulturális emlékei vannak, még ha ezek nem kis mértékben kispolgáriak is, amelyeket (általuk önmagát!) szeretné megőrizni, megóvni minden külső, idegen hatástól egy közösség, és arról, amely egy primitív hiedelemvilág szerint élve semmire sincs tekintettel, mindent maga alá gyűr, fölemész, beszippant, megsemmisít.

S ezen a ponton a balesettörténet drámává válik, megteremtődik a felismerhetően és immár szinte a második világháborút követően több hullámban is megismétlődő nagy betelepítések óta időszerű kisebbségi létkérdés („mi történik velünk?”) konfliktushelyzete, melyben Közép-Európa pereme és a Balkán, mint egy fekete lyuk, amely mindent elnyel, ami útjába kerül, néz szembe egymással. Ez a mentalitásnak a kulturális pszichológia értelmezése szerinti esete, a más-más értékeket (*Csárdáskirálynő*/lópatkó) preferáló, fontosnak tartott kultúrák találkozása, ami itt drámai konfliktust indukál. Az a helyzet áll elő, amely egy-egy kultúrára egy adott pillanatban jellemző világfelfogásra, kollektív mentalitásra (érzékenységre, gondolkodásra) utal, ami mögött Tolnai drámájában a kilencvenes évek szerbiai valóságára ismerni. A *Könyökkanyar* annak adja drámává formált bizonyítékát két mentalitás, az emlékeibe zárkózó, menekülő, félénk, visszahúzó magatartás az egyik oldalon, illetve a gátlástalan birtokbavétel bemutatásával a másikon, hogy a mentalitást a kultúrák, a hagyomány és a pillanat, illetve a környezet és a kor együtt határozzák meg. Hogy bármely mentalitás min-

dig egy másikkal szemben mutatkozik meg igazán, aktivizálódik, akárha drámai erőteret hozva létre, mint Tolnai művében.

Ha Tolnai Ottó színpadi játékát a kisebbségi mentalitás szociográfiai abszurdjának nevezhetjük, akkor Varga Zoltán *Indiánsírató* című (*Forrás* 1994/12), a szerző 1992-ben megjelent *Indiánregény* című kisregényéből írt „színpadi tetemrehívás”-nak nevezett művét paraboladramának minősíthetjük a szónak kettős olvasatot jelentő értelmében. A műfajt Patrice Pavis *Színházi szótára* „kétfenekű dobozhoz” hasonlítja, amely egyrészt „a történet, a fabula szintjén könnyen érthető [...], térben és időben aktualizált szöveggel” rendelkezik, másrészt pedig „a tanulás vagy a tanítás szintjén ezt a fabulát [...] intellektuális, morális vagy elméleti síkra” helyezi, s így a darab mondanivalója mélyebb „szinten ragadható meg, amelynek alapján adott esetben párhuzamokat vonhatunk jelenlegi helyzetünkkel”.

Pontosan ennek az elméleti kitételnek felel meg Varga Zoltánnak Dee Brown *A vadnyugat története indián szemmel* című könyve alapján írt, ezt fő vonalakban (történet, szereplők zöme, helyszínek, időrend) követő műve, az *Indiánsírató*, melyben egy halálra ítélt modok törzsfőnök vall a fehérek-rézbőrűek jól ismert, de átvitt értelemben a többség és a kisebbség mindenkori és mindenhová vonatkoztatható kérdéskomplexumáról. Mert valóban összetett, komplex jelenségről van szó, nemcsak a többség és a kisebbség hagyományos konfliktusáról, hanem a kisebbségen belüli konfliktusokról is. A törzsfőnök, miközben zárszámadást készít, nemcsak sorba veszi a konfliktust kísérő mozzanatokot (üldözés, a szülőföld és az anyanyelv kisajátítása a betelepülők által stb.), amelyek őt a fehérekkel szembeni magatartásra kényszerítették, hanem a sajátjaival való összekülönbözést sem mellözi. S ezenközben világossá teszi, hogy a modokok nemcsak áldozatok és szenvedők, de önpusztítók is, akik meggondolatlan tetteikkel, gyilkossággal segítik a fehéreket feltett szándékuk, a bennszülött indiánok kiirtásában. Az alapfokon tragikus történet fokozott drámaiságát az a pillanat jelenti, amikor a törzsfőnökben tudatosul, hogy bár a farmerekkel – kik hozzájuk barátokként viszonyulnak – ostobán végző indiánok lényegében gyilkosok, neki védelmeznie kell őket, még ha őt magát cserben is hagyták, elárulták.

A prózaival szemben a színpadi változat kevésbé a konfliktus általános, inkább kisebbségi vonatkozásait hangsúlyozza azzal, hogy a törzsfőnök gyónása folyamán felidézett történetet keretbe zárja az anyanyelv elpusztíthatatlanságát hirdető indiánkórus megszólalása. De a kisebbségi mentalitást tematizálják azok a mondatok is, amelyek a vegyes házassággal feladott kisebbségi anyanyelv kérdését, illetve mindkét oldalon a bűnösség

vállalásával összefüggésben mások bűnösségének beismerését is joggal elváró gesztus hiányát (lásd az 1941-es hideg napokat s az 1944-es megtorlásokat!), valamint a belső torzsalkodás károosságát (jut eszembe: hány magyar pártunk is van Szerbiában!) vetik fel.

Kisebbségi mentalitás mint viselkedési forma tekintetében Varga színpadi tetemrehívásának középpontjában a vállalás kérdése áll. Mikor, mit s mennyit vállalni önmagunkból, „modokságunkból”, erről lemondani vagy ezt megtartani, ha igen, milyen mértékben s milyen formában, mennyire legyünk bátrak és gyávák, hogy egyensúlyozzunk e kétféle magatartás között. Elsősorban erről szól ennek a drámai parabolának egy adott társadalmi/etnikai csoport mentalitására utaló szövegelmélete, amely ideológiától sem mentes, mentes ellenben a kisebbségi sértettségéből következő nacionalista attitűdtől, amelyet Vajdaságban immár tizenöt éve a politikától támogatott, s bizonyos magyarországi befolyástól sem mentes publicisztika egy vonulata, illetve érvényesülését ebben a modorban vélő dilettáns irodalom tüzőtt zászlajára. Hogy az irodalom javának sikerült (a témát meg nem kerülve!) ebből kivonnia magát, az inkább káros, mint hasznos eredményt aligha hozó irányultságból, azt a drámaírás tekintetében elsősorban Tolnai Ottó és Varga Zoltán itt bemutatott színpadi műve tanúsítja, a több mint két évtizeddel korábban keletkezett, s így a téma tekintetében akár előzményként is tekinthető Deák-drámával együtt.